

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Výskyt a možnosti eliminace šikany na
základních školách**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Dana Beková

Vypracoval:

Bc. Václav Pertl

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Výskyt a možnosti eliminace šikany na základních školách zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Praha 25. 11. 2012

.....
Bc. Václav Pertl

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Daně Bekové za metodickou pomoc a vedení, které mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Zároveň také děkuji PaedDr. Michalu Černému, řediteli Základní školy v Praze 9 - Klánovicích, za pomoc při vytváření dotazníku, jeho rozesílání pedagogům a poskytnutí studijních materiálů.

Obsah

ÚVOD	6
1 VYMEZENÍ POJMŮ	8
1.1 AGRESIVITA	8
1.2 AGRESE.....	8
1.3 ŠIKANA	8
1.4 AGRESOR	8
1.5 OSOBNOST OBĚTI.....	9
1.6 VIKTIMOLOGIE.....	9
1.6.1 Viktimita.....	9
1.6.2 Viktimizace.....	10
1.7 FAKTORY NEGATIVNĚ OVLIVŇUJÍCÍ VÝVOJ ČLOVĚKA	11
2 POSTTRAUMATICKÁ STRESOVÁ PORUCHA	15
2.1 PRŮBĚH A PROGNÓZA	15
2.2 SOCIÁLNÍ VÝZNAM POSTTRAUMATICKÝCH PORUCH	16
2.3 POSTTRAUMATICKÁ PORUCHA U DĚTÍ.....	16
2.4 FÁZE VYROVNÁVÁNÍ SE S PROŽITÝM TRAUMATEM	17
2.5 LÉČBA A RESOCIALIZACE.....	17
3 ŠKOLNÍ ŠIKANÁ	18
3.1 ŠIKANÁ JAKO ONEMOCNĚNÍ SKUPINY	18
3.2 ZPŮSOBY ŠIKANY	19
3.3 VÝVOJOVÁ STADIA ŠIKANY	20
3.4 ROZPOZNÁNÍ ŠIKANY	21
3.5 NÁSLEDKY ŠIKANY	21
3.6 INICIÁTOR ŠIKANY VE ŠKOLE	22
3.6.1 Typologie agresora.....	22
3.6.2 Typologie oběti	23
4 PREVENTIVNÍ PROGRAMY NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH	24
4.1 PREVENCE.....	25
4.2 MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM.....	26
4.3 EFEKTIVNÍ PRIMÁRNÍ PREVENCE.....	26
5 HODNOTA ZÁKLADNÍ ŠKOLY	27
5.1 ŠKOLNÍ PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ	28
5.2 METODICKÝ POKYN MŠMT K PREVENCI A ŘEŠENÍ ŠIKANY	30
5.3 ŘEŠENÍ ŠIKANY	31
5.3.1 První pomoc ze strany rodiny	32
5.3.2 Potrestání šikany.....	33
5.3.3 Syndrom týraného, zneužívaného, zanedbávaného dítěte	34
5.3.4 Diagnostické postupy v případě podezření na špatné zacházení s dítětem	35
5.3.5 Následky psychické (emoční) deprivace.....	35
5.3.6 Týrání.....	36
5.4 TRESTNÍ ODPOVĚDNOST RODIČŮ PACHATELŮ ŠIKANY	36
6 NEBEZPEČÍ KYBERŠIKANY PRO DĚTI ŠKOLNÍHO VĚKU	38
6.1 BEZPEČNÉ UŽÍVÁNÍ INTERNETU	39
6.1.1 Jak se na sociálních sítích bránit.....	40
6.1.2 Kde hledat pomoc	41

7	KAZUISTIKA	45
7.1	PŘÍPAD Č. 1	45
7.2	PŘÍPAD Č. 2	53
8	EMPIRICKÁ ČÁST – VÝZKUM	60
8.1	PŘEDMĚT A CÍLE VÝZKUMU	60
8.2	VYTÝČENÉ HYPOTÉZY	61
8.3	PŘEDVÝZKUM	61
8.4	CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO SOUBORU.....	62
8.5	METODOLOGIE VÝZKUMU.....	62
8.6	VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ	63
9	DISKUZE	69
	ZÁVĚR.....	71
	ANOTACE.....	73
	SEZNAM LITERATURY.....	74
	PŘÍLOHY	77

Úvod

V roce 1971 se pod vedením amerického psychologa Philipa G. Zimbarda na Stanfordské univerzitě uskutečnil experiment, jehož výsledkem bylo zjištění, že i do té doby slušní a nenápadní lidé, se mohou vinou situace, ve které se nacházejí, a dalších ovlivňujících faktorů, proměnit v bezohledného a krutého tvora. Výsledkem tohoto neobvyklého experimentu bylo mimo jiné i zjištění, které se týkalo lidské brutality. Vzhledem k zaujetí tímto experimentem jsem se ve své diplomové práci zaměřil na brutalitu v podání žáků základních škol, tedy nezletilců, kteří se dopouštějí na svých vrstevnících šikany anebo následně méně viditelného, ale o to více nebezpečného novodobého fenoménu - kyberšikany. V obou případech se jedná o formu ponížení lidské důstojnosti. Žáci základních škol jsou kolektiv a hovoříme tedy o poruše kolektivních vztahů.

V první kapitole své práce vysvětluji pojmy, se kterými dále pracuji.

Projev šikany, či kyberšikany na osobnost oběti, ať se jedná třeba jen o zdánlivě nezávadné poznámky, klukovskou výměnu názorů, jež vnímáme jako nevinné pošťuchování, či rádoby vtipný text nebo video, umístěné spolužáky na internetu, může odstartovat velmi silný sociální stres, s neblahými následky při dalším vývoji dítěte.

Druhá kapitola hovoří o nebezpečí závažného traumatu s následnou léčbou a možnostmi resocializace.

Šikana je jev, který je v naší společnosti znám již dlouhou řadu let, ale šikana mezi žáky základních škol je problém, který poměrně dlouhou dobu unikal pozornosti pedagogů, psychologů, ale i dalších osob, jež se v prostředí základních škol pohybují.

Ve třetí kapitole se zaměřuji na popsání způsobů projevů šikany, vývojových stádií tohoto problému včetně jeho rozpoznání, na následky šikany a popis iniciátora šikany ve škole.

Vzhledem k tomu, že dnešní společnost je již ochotna připustit, že k šikaně dochází i mezi takto mladými jedinci (jako jsou žáci základních škol) a je zapotřebí se tomuto problému o to intenzivněji věnovat, popisuji ve čtvrté kapitole prevenci problému šikany spolu s tvorbou a obsahem minimálního preventivního programu, jež je dnes na všech základních školách.

V rámci České republiky je mnoho základních škol, o kterých se „proslýchá“, že jsou špatné, a to zejména ve vztahu ke společenské výchově dětí, ale naopak i dost

základních škol, o kterých se otevřeně hovoří jako o „TOP“ mezi školami. Propastný rozdíl mezi takto ohodnocenými školami vzniká i přesto, že všechny školy se musí řídit Metodickým pokynem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, vydaného pod č.j. 24 246/2008-6 k prevenci a řešení šikany u žáků škol a školských zařízení.

V páté kapitole mé práce se zabývám výše uvedeným pokynem a dále rozebírám řešení šikany a trestní odpovědnost rodičů pachatelů šikany.

Jak jsem již v úvodu uvedl, dnes není mezi dětmi navštěvujícími základní školy problém jen šikana jako taková, ale díky rozvoji moderních technologií vyvstal nový, doposud velmi málo probádaný problém, kterým je kyberšikana, a proto se v šesté kapitole své práce věnuji bezpečnému užívání internetu, správnému a opatrnému chování na sociálních sítích a možnostem, kde najít nejvhodnější pomoc při zjištění zneužití těchto veřejně dostupných médií.

Sedmá kapitola pro uvědomění si hloubky celého problému podává dva případy, které byly zpracovány dle vyprávění hlavních aktérů. Čtenáři si o dosud teoreticky podaném problému šikany a kyberšikany udělají lepší obrázek o tom, v čem tkví celé nebezpečí jejich projevů a důsledků.

Abychom si mohli udělat skutečnou představu o tom, v jaké fázi dnes šikana nebo kyberšikana mezi dětmi na základních školách je a nakolik se daří tento nežádoucí jev minimalizovat, provedl jsem empirický výzkum formou dotazníků na náhodně vybraných základních školách v různě velkých městech a obcích České republiky, kdy respondenty jsou pedagogové základních škol. V souladu s vyslovenými hypotézami jsem po vyplnění dotazníků oslovenými respondenty zpracoval odpovědi, nad kterými se v závěru své práce zamýšlím a konstatuji, zda se vyslovené hypotézy podařilo potvrdit či naopak vyvrátit. Nejedná se bohužel o plnohodnotný výzkum, neboť nebyly osloveny všechny základní školy, ale i z výsledků, které jsem obdržel, je patrné, že v boji se školní šikanou jsme pozadu, abychom ji mohli efektivně minimalizovat. Na základě zjištěného se domnívám, že zcela vymýtit tento nežádoucí jev nelze. Boj proti šikaně je však nutný, nelze se tvářit, že není, nebo ji přehlížet, či ji pojmenovávat jinak a tím zastřít skutečnost. Michal Kolář, významný český etoped, který se problematikou šikany zabývá již řadu let, dokonce uvádí, že skutečný podíl šikanovaných je ještě větší a šikana jako taková je největší a nejčastější příčinou psychické traumatizace dětí.

1 Vymezení pojmů

1.1 Agresivita

„(...) Agresivita (z lat. Agressivus) - útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. (...).“¹

1.2 Agrese

„(...) Agrese (z lat. Aggresio) - výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit (...).“²

„(...) nepřátelství, útok, útočnost vůči osobě, předmětu či překážce na cestě k uspokojení potřeby; může se projevit otevřeně, být potlačena, projevit se podrážděností, psychosomatickými důsledky, být přesunuta, ritualizována nebo symbolizována (...).“³

1.3 Šikana

„(...) tělesné, psychické nebo spojené ponižování nebo týrání jedinců jinými, nejčastěji ve vrstevnických skupinách; průvodci šikany bývají jedinci tělesně silnější, starší, vyspělejší či v početní převaze (...).“⁴

1.4 Agresor

Agresor – iniciátor mívá několik typických znaků:⁵

- Snaha dominovat a ovládat okolí.
- Kladný vztah k projevům agrese.
- Sklony k sadismu, sobectví a sebestřednosti.
- Nedostatek emocionálního cítění, absence pocitů viny a lítosti.

¹ Martínek, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2009, s. 9

² Martínek, Z., Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2009, s. 9

³ Hartl, P., Stručný psychologický slovník. Praha: Portál, 2004, s. 11

⁴ Hartl, P., Stručný psychologický slovník. Praha: Portál, 2004, s. 271

⁵ <http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana>

- Nedostatek sebereflexe (zasloužený trest vnímají vždy jako křivdu)

1.5 Osobnost oběti

Jedná se o fyzickou odlišnost, kdy oběť je tělesně slabší, handicapovaná, obézní, s jinou barvou pleti, velmi častá bývá socio-ekonomická odlišnost nebo psychická odlišnost se symptomy bojácnosti, přecitlivělosti, malá sebedůvěra a sebekritičnost, ale i různá míra inteligenčního kvocientu (IQ) vysoce nadprůměrná nebo výrazně snížena.⁶

1.6 Viktimologie

Viktimologie je věda o obětech trestných činů. Vědeckým způsobem zkoumá osobnost oběti, její roli při procesu odhalování, vyšetřování a soudním projednávání věci. Zkoumá role obětí, jakým způsobem se oběť podílí na interakci v průběhu trestného činu, způsoby, jak pomoci obětem trestného činu, a jak se vyhnout poškození tímto činem. Ke konkrétním výsledkům v této oblasti patří například zákony o ochraně obětí a svědků, zákony o odškodňování obětí trestných činů, vznik kriminální geografie a kriminální ekologie a obrácení pozornosti veřejnosti, zákonodárců a státních orgánů na tyto problémy.⁷

1.6.1 Viktimita

Viktimita je souhrn dispozic člověka k tomu, aby se stal obětí trestného činu.⁸ Jde o povahové rysy, které disponují člověka k tomu, aby se stal obětí trestného činu. Především se jedná o nezdrženlivost, labilita, extrovertnost, špatné sociální zázemí. Viktimitu zvyšuje nadměrná sociální viditelnost (umělci, politici), ale zároveň se více týká osamělých lidí, starých lidí a bezdomovců. Velký zájem široké veřejnosti je věnován vytipovaným lokalitám, kde je pravděpodobný výskyt těchto trestných činů. Jedná se o lokality s levnými obecními byty s velkým množstvím svobodných a nezaměstnaných mužů, dále se týká obyvatel bez sousedských vztahů a vazeb.

⁶ <http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana>

⁷ *Slovník cizích slov, SPN- Pg.nakladatelství a.s., 2002, s. 843*

⁸ *Slovník cizích slov, SPN- Pg.nakladatelství a.s., 2002, s. 843*

1.6.2 Viktimizace

Anglické slovo „victim“ znamená oběť. V sociálním kontextu, například ve škole nebo v práci, se jedná o jedince vyčleněné ze skupiny, kteří jsou často napadáni, týráni a zneužíváni. Takovéto chování se v průběhu času opakuje, jedinec je poškozován i zdravotně. Zdrojem jsou přímé i nepřímé agresivní akce, především ze strany tělesně silnějších nebo sociálně výše postavených jedinců. Útoky jsou směřovány na tělesně slabší nebo sociálně níže postavené jedince, kteří zpravidla v některém ohledu vybočují z normy skupiny.

Viktimizace je proces, ve kterém se člověk stává obětí. Podílí se na něm chování pachatele, chování oběti, reakce sociálního prostředí a způsob přijetí role oběti. Jedinec se stává obětí konkrétního trestního činu.

Rozlišujeme dvě základní fáze viktimizace:

- **Primární** – újma způsobená pachatelem a vznikající jako přímý, bezprostřední důsledek činu.
- **Sekundární** – újma vznikající v důsledku reakcí formálních institucí sociální kontroly či neformálního sociálního okolí.⁹

Primární rány:

- **Fyzická újma** – narušení fyzické integrity, končí těžkým ublížením na zdraví či úmrtím oběti;
- **Finanční újma** – poškození, ztráta majetku, ušlý zisk, náklady na uzdravení;
- **Emocionální újma** – těžko objektivně postižitelná, odvíjí se od prožívání oběti a souvisí s její individualitou;

Sekundární rány:

Jsou výlučně psychologické povahy, vznikají v důsledku sekundární viktimizace s časovým odstupem po dokonání deliktu. Jde o pocit nespravedlnosti, nedůstojnosti, izolace.¹⁰

⁹ Čírtková, L., *Policejní psychologie*, 3. vydání, Portál 2000, s. 245

¹⁰ Čírtková, L., *Policejní psychologie*, 3. vydání, Portál, 2000, s. 245

1.7 Faktory negativně ovlivňující vývoj člověka

Jedná se o faktory vnitřní (endogenní), které jsou založeny v naší biologičnosti (dědičnosti fyziologie), faktory vnější (exogenní), které jsou ovlivňovány výchovou a prostředím, a o kombinaci obou faktorů.

Za hlavní příčiny nekázně žáků ve škole je považována **vrozená agresivita** u některých dětí. Pozornost věnovaná při výzkumech genetickým stádiím a příčinám deviantního chování prokázala, že jedinec s chromozomálním karyotypem XYY má sklon k agresi.

Významnou příčinou vzniku asociálního chování, porušování společenských norem, porušování sociálních norem, je překročením právních předpisů, kterým mohou být zjištěné fyziologické poruchy v ontogenetickém vývoji delikventů. Velkou úlohu zde má **syndrom hyperaktivity** (mezinárodně Attention Deficit Hyperaktivity Disorder – ADHD).

ADHD „(...) Porucha je charakterizována opakujícím se přetrvávajícím vzorcem asociálního, agresivního nebo delikventního chování. Takové chování je mnohem vážnější než obyčejné dětské rošťáctví nebo revolta dospívající mládeže (...)“¹¹

Závažnost této poruchy dokazuje její zařazení do Mezinárodní klasifikace nemocí (F90.1).

V současné době se výrazně objevuje velký rozdíl mezi chudými a bohatými rodinami. Jedná se o **nedostatky ve výživě dětí**. Některé děti z chudých rodin chodí ráno do školy bez snídaně, svačiny a finančních prostředků na její pořízení. Dítě se pak málo nebo velmi špatně koncentruje a může se i stát terčem posměchu svých spolužáků. Velmi důležitý je i dostatek tekutin. Přitom některé nápoje obsahují látky, které mohou u dětí vyvolat agresivitu anebo naopak jejich aktivitu utlumit.

Dalším faktorem je **ekonomická situace rodiny dítěte**. V současné době se stále více prohlubují rozdíly mezi rodinami – některé rodiny patřící původně do střední třídy upadají do třídy chudších. Dítě z takové rodiny může trpět nedostatkem jídla, do školy si nenosí svačinu ani pití, nechodí na obědy. Jeho školní pomůcky, oblečení, hračky, vybavení pokoje nejsou na stejné úrovni jako jeho spolužáků. Toto vše jej v očích jeho samotného i jeho spolužáků sráží, dítě se cítí méněcenné, rodiči nemilované, neboť mu nekoupí, co mají ostatní. Dítě, které „není rovno“ svým vrstevníkům, je začíná

¹¹ Munden, A., Arcelus, J., *Poruchy pozornosti a hyperaktivita*. Praha, Portál, 2006, s. 42

nenávidět a může jim škodit, vybíjet si na jejich majetku, který on nemá, a na nich samotných svou zlost nad nespravedlností – oni mají, ono ne. Na druhou stranu – z „chudého“ spolužáka se může stát snadný terč posměšků a ústrků.

Nedostatečná výchova v rodině. Mnoho dětí vyrůstá v rozvrácených rodinách, bývají svědky konfliktů mezi rodiči a vidí vzory agresivního chování. Rodiče mívají na svoje děti velmi málo času, což je podmíněno současným stylem života, rodiče budují kariéru. Děti bývají vychovávány bez dostatku mateřské lásky, citu, porozumění a pozornosti.

Vzhledem k narůstajícímu počtu rozvodů, dětí, které vychovává jeden z rodičů, nezájmu nebo nedostatku času rodičů, vzájemného nesouladu rodičů se z domova nestává útočiště s nejbližšími osobami, ale ubytovna, kde má dítě svou postel a jídlo. Nedostatečná a nedůsledná výchova je příčinou toho, že dítě nemá pozitivní vzor ve svém okolí, nemá žádoucí žebříček hodnot, jeho zájmy nejsou „pod dohledem“ – největším rizikem je přátelství s problémovými jedinci, konzumace alkoholu, tabákových výrobků, drog, kriminalita. Nedostatek mateřské lásky, citu, porozumění a pozornosti hledá dítě na zcela nevhodných místech, jako jsou problémové party se všemi důsledky.

Na chování člověka nemá vliv pouze sociální prostředí, rodina, kamarádi, příbuzní, známí, ale i **životní prostředí** ve smyslu „fyzikálních“ podmínek. Výzkumy prokazují zvýšenou hladinu olova, které se dostává do těla rostlinnými produkty. Jiným faktorem jsou změny nálad či depresivní stavy způsobené aktuálním stavem počasí. Hovoří se o biometeorologických zátěžích v předpovědích počasí. Oproti rokům minulým se u dětí projevuje daleko více různých alergií, především na potraviny, navíc jejich kvalita podle výsledků různých výzkumů klesá (mnozí rodiče si svou finanční situaci při nakupování potravin vyhodnotí mnohdy tak, že raději nakoupí levnější náhražky místo potravin kvalitních).

Nekázeň ve společnosti a negativní vliv mediálního násilí nás provází během celého ontogenetického vývoje. Dítě vyrůstá v určitém prostředí, v konkrétní společnosti a utváří si určité hodnoty, návyky a postoje a přináší si je s sebou do školy. Za původce mediálního násilí se všeobecně považuje televize, film, počítačové hry, internet atd., jde zde velmi často o přemíru brutality, krutosti a agresivity. Prezentace násilí svádí k napodobování, stupňuje agresivitu a vyvolává tendenci ke špatnému jednání, např. šikaně, vede k bázlivosti, k přehnanému strachu z násilí, ke zbabělému

chování, otupuje citlivost a soucit, zvyšuje toleranci k agresivnímu chování druhých. Problém ovšem tkví především v umožnění dítěti takového filmu sledovat. Rodiče mnohdy nemají zájem nebo přehled, co dítě v televizi sleduje, jaká témata vyhledává na internetu. Pokud dítě sleduje v televizi např. rvačku, nesprávně si vyhodnotí, že kopnutí do hlavy je v pořádku, protože postava ve filmu opět vstala. Pokud již dítě takového záběry shlédne, je poté nutně řada na rodiči, aby absurditu chování postav ve filmu dítěti vysvětlil. Může totiž následovat situace, že dítě si shlédnuté bude zkoušet s kamarády a dojde ke zranění. Dítě se sklony k agresivnímu chování může v takových filmových scénách hledat další způsoby, jak fyzicky ubližovat.

Náročnost školního učiva, vyčerpání dětí v mimoškolní oblasti, může vést k **přetížení dětí**. Rodiče v dobré víře přihlašují své děti do mnoha kroužků, nutí je učit se cizí jazyky, hrát na hudební nástroj, závodně sportovat apod. Některé děti na tuto přemíru aktivit rezignují, a to se může projevit odporem ke škole, únavou, nepozorností, depresemi, podrážděností, únikem do nemoci nebo hledání východiska v alkoholu či drogách. Přitom právě rodič je osoba dítěti nejbližší, zná jej ze všech nejlépe, rozhoduje a rozpovídá za něj, proto síly dítěte musí odhadnout především on. Musí vycházet ze zájmů dítěte, jeho možností a přiměřených potřeb společnosti. Každý rodič si musí uvědomit, že právě jeho dítě nutně nemusí být ze všech nejlepší, ale že musí být v první řadě spokojené, klidné, cítit podporu svého okolí a uznání za úspěch. Mimoškolní povinnosti dítěte musejí vycházet z jeho fyzické a duševní vyspělosti.

Velmi často je pozorovatelné **předvádění se** chlapců před děvčaty a naopak. V každé třídě také dochází k přirozené hierarchii, k boji o své místo ve smečce, jde o **boj žáků o moc**. Nebo se jedná o tzv. „třídní šašky“, kteří na sebe chtějí upozornit za každou cenu, a bývá to zdrojem zábavy ostatních spolužáků.

Antipatie je odpor vůči určitým osobám, věcem nebo činnostem. Může vznikat na základě fyzických nebo emočních charakteristik, duševních vlastností, sociální neobratnosti. Pocit'ovanou antipatii jedinec druhému dává ostentativně najevo. Antipatie může přerůst až v nenávist.

Nevábne školní prostředí a neuspokojivé hygienické podmínky. Budovy škol a jejich zařízení mohou na své žáky působit ponurým, až depresivním dojmem. Vzhledem k tomu, že se jedná o prostředí sociální, v němž dítě stráví velkou část svého života, je nezbytné, aby v první řadě splňovalo hygienické normy. Samozřejmostí by měl být dostatečný počet WC kabin, sprchy, zajištěn každodenní řádný úklid v celé

školní budově, měla by být zachována určitá kultura společného stravování. Rovněž, vzhledem ke svému poslání, musí být škola vybavena příslušnými vhodnými didaktickými pomůckami. Výše uvedené je velmi důležité pro vytvoření vztahu dítěte k učení, k učitelskému sboru, k majetku školy a k vytvoření a podpoře vzájemných vztahů mezi žáky.

Psychologicky „pohybová deprivace“ Rodiče se o svoje děti bojí, čím dál tím méně si děti hrají venku, rodiče je vozí automobilem do školy i ze školy a na zájmové kroužky. V současné době díky rozšířenosti mobilních telefonů a internetu děti nemají takovou potřebu se po ukončení vyučování spolu scházet, povídat si a někam vyrazit. Komunikují spolu prostřednictvím těchto technických prostředků a považují to za normální. Navíc svými rodiči bývají spíše podporováni v získávání informací v souvislosti s vyučováním, než v pohybových aktivitách. Rodiče jsou rovněž klidnější, když jejich dítě je doma pod jejich dohledem, než aby se mu venku něco stalo. Stejně tak se v této pohybové deprivaci odráží zdravotní stav dětí – obezita, alergie, menší míra osvalení, problémy se správným držením těla a páteří. Pohodlnost a lenost, které jsou dalšími charakteristickými znaky dnešních dětí, k pohybové deprivaci přispívají.

Nevyhovující atmosféra na školách může také u dítěte podpořit jeho **školní neúspěšnost**. Žáci bývají velmi často pod tlakem známkování a autoritativního přístupu mnohých učitelů. V mnoha školách převládá systém výuky bez diskuse, komunikace a spolupráce. Vyjadřování vlastního názoru bývá považováno za projev drzosti. Učitel by měl být v otázkách kázně vždy důsledný, ale zároveň lidský, laskavý. Pokud budou děti respektovat učitele jako osobnost, která má pravomoc řídit jejich chování, budou přijímat i jeho požadavky.¹²

Obecně lze tedy učinit závěr, že faktorů, jež negativně ovlivňují vývoj člověka je relativně mnoho, ale také lze konstatovat, že ne všechny zde uvedené faktory, se musí zákonitě objevit u každého jedince. Někdy ale stačí projev několika málo z uvedených faktorů v různé kombinaci a vývoj člověka je celoživotně narušen.

¹² Bendl, S., *Školní kázeň: metody a strategie*. Praha: ISV nakladatelství, 2001, s. 79

2 Posttraumatická stresová porucha

PTSD (posttraumatic stress disorder, F43.1) se objevuje jako opožděná odpověď na závažnou (extrémní) stresovou událost, vážné neštěstí, přítomnost u násilné smrti, mučení, znásilnění, týrání, šikanu apod.. „(...)Aktuální reakcí a mimořádný stres bývá někdy bouřlivá emoční a behaviorální krizová reakce, která může následovat po určité době útlumu (několik hodin, ale i někdy několik dní po události), dochází ke ztrátě sebekontroly a projevům paniky (...).“¹³

„(...) je to rána, která se nikdy nezahojí. Nic už nebude jako dřív, ani já, ani vše okolo (...)“¹⁴ jedná se o výrok jedné pacientky

Posttraumatická stresová porucha (dále jen PTSD) je charakteristická znovuprožíváním této události ve vědomí jedince, spojené s intenzivním strachem, pocity bezmoci, hrůzy a potřebou vyhnout se situacím a podnětům, které mohou být se zkušeností, po níž k této poruše došlo, spojeny. Velmi záleží na tom, jak jsou tito jedinci schopni zvládnout takovou zátěž, jak jsou disponováni, jaké mají kompetence a zkušenosti. Psychofyziologická reakce na traumatizující zážitek může být různá a ke vzniku psychických poruch dochází jen tehdy, když se postiženému jedinci nepodaří traumatickou zkušenost zvládnout a pak vznikají různé chorobné příznaky delší dobu a narušují prožívání a chování jedince.

Stejně jako fobie a úzkostné stavy je i PTSD považována za neurotickou poruchu. Postihuje asi 10 % populace. Mezinárodní klasifikace nemocí označuje PTSD jako reakci na závažný stres a poruchy přizpůsobení (F43).

2.1 Průběh a prognóza

Reakce na traumatizující zážitek probíhá v pěti fázích¹⁵

- Fáze šoku a popření, nevíry v možnost, že by se něco takového mohlo stát.
- Fáze přijetí reality traumatu a prožitků, že něco tak hrozného se mi stalo.

¹³ Svoboda, M., (ed.), *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001, s. 696

¹⁴ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál 2004, s. 425

¹⁵ volně podle Preisse a Vizinové, 1999

- Fáze postupného vyrovnávání s traumatickým zážitkem spojená se změnami rozumového hodnocení a citového prožívání. Může se projevit zvýšená agrese, deprese, zlost, výkyvy nálady. Je to fáze připuštění si, že právě mně se to stalo.
- Fáze reflexe a zpracovávání traumatu, kdy si jedinec uvědomuje, že se s tím musí vyrovnat.
- Fáze zklidnění a vyrovnání, že jedinec musí žít dál.

2.2 Sociální význam posttraumatických poruch

Traumatizující zážitek může postiženého jedince sociálně stigmatizovat. Je v důsledku této události jiný než ostatní, je jí poznamenán. Změny chování obou stran, traumatizujícího jedince i ostatních lidí, mohou vést k narušení mezilidských vztahů i k jejich rozpadu. K deformaci mezilidských vztahů přispívají změny v chování postižených, které jsou nepříjemné, neboť jedinci, kteří byli vystaveni dlouhodobému kontaktu s agresorem, mívají přetrvávající tendenci k vytváření extrémních vztahů s lidmi a jsou chápány jako ohrožující. Jedná se o fixaci určitého způsobu hodnocení situace, který vznikl v důsledku dlouhodobé traumatizující zkušenosti.¹⁶

2.3 Posttraumatická porucha u dětí

Reakce na prožité trauma je závislá na aktuální vývojové úrovni dítěte, jeho dosavadních životních zkušenostech a emoční podpoře poskytované jeho nejbližšími (rodinou). Posttraumatická stresová porucha, u dětí má obdobné příznaky jako u dospělých. Z emočních příznaků se jedná o přetrvávající úzkost a strach, generalizované obavy, navozené fobie, úleky a strachové reakce, zvýšená emoční dráždivost, vztek, agresivita, citová otupělost, narušená emoční rovnováha a nepohoda. V souvislosti s prožitým traumatem může dojít k vývojové regresi, která se projeví odmítnutím separace, znovuvytvořením závislosti na dospělém a strachem z cizích lidí. Ani kognitivní funkce nejsou zcela v pořádku. V rámci obranných reakcí si dítě nedokáže vybavit prožité trauma, objevují se vzpomínky a myšlenky, děsivé sny s obsahem prožitého traumatu. Mladší děti nejsou vůbec schopny pochopit, co se stalo a starší děti jsou ovlivněny neschopností koncentrace pozornosti a emocemi. Velmi často si trauma vyloží jako důsledek svého špatného chování, neschopností adekvátní

¹⁶ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004, s.437-438

orientace a v důsledku toho se u nich objevují pocity viny. Traumatický zážitek může vést ke změně chování, postižené děti mají tendenci se vyhýbat podnětům, které mohou traumatickou událost připomínat. Může se projevit vývojová regrese charakteru ztráty dosažených kompetencí a návyků přijímání potravy a udržování čistoty. Mohou se začít pomočovat, přestávají mluvit a komunikovat. Mohou se objevit tělesné příznaky s nadměrnou vegetativní aktivací, poruchy spánku, bolesti hlavy a somatické stesky.

2.4 Fáze vyrovnávání se s prožitým traumatem ¹⁷

Jednotlivé fáze se dělí takto:

- **Vyplakání** – jedná se o emoční reakci na prožitou událost.
- **Popření** - obranná reakce, strnulost a ztuhlost nebo nadměrná aktivace spojená s úzkostnými reakcemi.
- **Intruze** - emoční zážitky se vrací do vědomí a dítě začíná reagovat emočně a racionálně.
- **Zpracování** - zvládnutí traumatické zkušenosti za pomoci někoho jiného, důležitá je psychoterapie zaměřena na prevenci vzniku chronické poruchy.

2.5 Léčba a resocializace

PTSD je možné léčit pomocí psychoterapie kombinované s farmakologickou léčbou. Farmakologická léčba je zaměřena na zmírnění akutních příznaků, jako jsou například úzkost a porucha spánku. Psychoterapeutická práce s postiženým jedincem je zaměřena na zpracování traumatické události. Cílem je dosáhnout vyrovnání pacienta s traumatizující zkušeností, její integrace a minimalizace jejího negativního vlivu na duševní i tělesný stav postiženého člověka. ¹⁸

Vhodné psychoterapeutické metody jsou:

- **Podpůrná psychoterapie** (např. vyjádření empatie, posílení sebevědomí a oslabení pocitu viny, zaměření na budoucnost postiženého).
- **Psychodynamická terapie** (např. rekonstrukce traumatu, odreagování).

¹⁷ Vágnerová, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004, s. 439- 443

¹⁸ Preiss, M. a Vizinova, D., *Psychické trauma a jeho terapie*. Praha: Portál, 1999, s. 114

- **Kognitivní a behaviorální metody** (např. emoční podpora, nácvik zvládnání úzkosti).
- **Techniky imaginace** (např. vystavení postiženého traumatu v imaginaci).
- **Relaxační techniky** (např. zaměřeny na zlepšení spánku, snížení úzkostné tenze).
- **Hypnóza** (např. vsugerování postiženému znovuprožívání traumatu a jeho následné hodnocení traumatu v bezpečí).

Neboť důsledkem traumatické zkušenosti i necitlivých společenských reakcí dochází k narušení a přetrvávání problémů v kontaktu s lidmi a v mezilidských vztazích, je velmi vhodná terapie se zapojením rodinných příslušníků.

3 Školní šikana

Právní řád České republiky přesnou definici šikany neuvádí. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jako MŠMT) ji vymezilo takto: „*Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování a zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.*“¹⁹

3.1 Šikana jako onemocnění skupiny

Na šikanu je možné nahlížet jako na onemocnění skupiny. Pojem „psychotraumatizace ve skupině“ ukazuje, že se nejedná jen o vztah mezi agresorem a obětí, nýbrž že jde o infekci, která postihla vztahy celé skupiny. Vývoj této choroby pak postupuje od prvního ostrakizmu, přes počátky systematizace a vytvoření jádra šikanujících, až po fázi, kdy normy agresorů přijímají, či respektují všichni členové

¹⁹ <http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana>

ve skupině, páni i otroci, a kdy je možné mluvit o dokonalé šikaně.²⁰

Příčiny nárůstu agrese, tedy šikany je možné vidět v rychle se měnících životních podmínkách, v absenci požadavku na neagresivní chování i v obecné krizi autority. V takovém prostředí pak skupinová dynamika může vést k agresi projevované například šikanou.²¹

Šikana je silným sociálním stresem. Totálně paralyzuje výchovnou funkci skupiny a proměňuje její působení v destruktivní. Důsledkem šikany může být ohrožení psychického i somatického zdraví oběti. Může nastat těžké ublížení na zdraví, posttraumatická stresová porucha. Zvyšuje se sklon k úzkosti, depresivnímu ladění, dochází k akcentaci obranného postoje a senzitivní vztahovačnosti. Somatické poruchy mívají charakter poruch spánku, snížení imunity, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody. Důsledkem je samozřejmě podceňování a přehlížení mravních norem, dochází při ní k upevňování antisociálních postojů a vede k připravenosti pro kriminální dráhu jak u agresorů, tak i u přehlížejících. U obětí i svědků vede k nedůvěře k autoritám a ztrátě iluzí o společnosti.

Šikanu mohou děti vnímat jako něco, co je přirozené, normální a s čím se nedá nic dělat. Šikana je součástí skupinové dynamiky! Pokud není rozvoji šikany včas zabráněno, začne respektovat její pravidla celá skupina. Z šikanovaného se stává „obětní beránek“, na jehož úkor se upevňuje postavení a celková soudržnost skupiny. Kdo se alespoň tichým souhlasem, nebo mimickým projevem na šikaně nepodílí, může být vyloučen ze skupiny a může být následně také šikanován. Skupina se „šokujícím“ způsobem může změnit, většinou podléhá nejsilnějšímu elementu ve skupině, který je pasován na vůdce. I mírní a ukáznění žáci, jen proto, aby nebyli vytlačeni na okraj skupiny a nebylo na nich také pácháno příkoří, se začnou chovat krutě.

3.2 Způsoby šikany²²

Způsoby šikany lze rozdělit následovně:

1. **Tělesná šikana** - bití, tělesné ponižování, podtrhávání nohou, tahání za vlasy, píchání špendlíkem, svazování, přikládání rozzhavené cigarety na tělo.

²⁰ Kolář, M., *Bolest šikanování. Praha: Portál 2011, s. 255*

²¹ Bendl, S., *Prevence a řešení šikany ve škole, Praha, 2003, s.53-59*

²² <http://www.szs-pardubice.cz/sikana-218/>

2. **Psychická šikana** - nadávky, ponižování, posměch, příkazy od druhých dětí – povinnost nosit spolužákovi tašku, dávat cizím svoji svačinu, zákaz druhému odpovídat v hodině pod pohružkou násilí.
3. **Kombinovaná forma** - jedná se o kombinaci tělesné a psychické šikany v různých formách podílu.

3.3 Vývojová stadia šikany ²³

Dle oficiálních zdrojů se vývojová stadia šikany dělí na:

„PRVNÍ STADIUM – ZROD OSTRAKISMU

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kde se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben, není uznáván, je odmítán a pomlouván. Jedná se o zárodečnou obdobu šikanování.

DRUHÉ STADIUM – FYZICKÁ AGRESE A PŘITVRZOVÁNÍ MANIPULACE

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Manipulace se přitvrzuje a zprvu se projevuje subtilní fyzická agrese.

TŘETÍ STADIUM – VYTVOŘENÍ JÁDRA

Vytváří se skupina agresorů, jádro. Šířitelé začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. Mnohdy jde o žáky, kteří jsou v hierarchii třídy nejnižší. Proti tomu se ovšem vyskytuje také mnoho případů, kdy obětí šikany se stává žák studijně úspěšný, povětšinou jen proto, že bývá pedagogy ostatním žákům dáván za vzor.

ČTVRTÉ STADIUM – VĚTŠINA PŘIJÍMÁ NORMY

Normy agresorů jsou přijaty a stanou se nepsaným zákonem. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat hrubě, aktivně se účastní na týrání spolužáků a mohou prožívat uspokojení.

²³<http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana?start=5>

PÁTÉ STADIUM – TOTALITA, DOKONALÁ ŠIKANÁ

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Nastává éra vykořisťování. Jsou „otrokáři“ a „otroci“. Jedni mají všechna práva a ti druzí žádná práva.“

3.4 Rozpoznání šikany

Prvním úkolem rodičů i učitelů je šikanu rozpoznat, být vnímaví k jejím nenápadným signálům. Většina obětí šikany se snaží svou situaci co nejdéle udržet v tajnosti, bojí se někomu svěřit, stydí se za jednání, jež je na něm konáno. Důvody mohou být různé (strach z odplaty agresorů, strach z reakce rodičů, stud dítěte za své postavení, ponížení, pocit, že mu nikdo nebude věřit, že ztratí své poslední kamarády, když bude žalovat, stud, obava ze snížení společenského postavení apod.). Je velmi důležité vnímat jakékoliv odlišnosti v chování dítěte v porovnání s chováním dosavadním, a v chování jeho blízkého okolí. I malý, nepatrný signál v celkovém chování či jednání, může být známkou toho, že se děje něco jiného.

Veškerá odborná literatura zaměřující se na problémy šikany se shoduje v nepřímých a přímých ukazatelích. Uvedu několik příkladů:

Nepřímé ukazatele: chování nebo vzhled dítěte, strach jít ráno do školy, záškoláctví, ztráta zájmu se učit, porucha soustředění, ranní zdravotní potíže jako bolest hlavy či břicha, návraty s poškozeným a ušpiněným oděvem, modřiny, odřeniny, opakovaná ztráta peněz, smutná nálada, špatné usínání a spaní, apatie nebo neobvyklá agresivita.

Přímé ukazatele: chování okolí vůči dítěti, úmyslné ponižování, hrubé zesměšňování a žertování, nadávky, kritizování, výsměch, pohrdání, omezování svobody, bití, kopání a jiné tělesné napadání.

3.5 Následky šikany

Následky šikany lze členit do dvou kategorií:

Následky krátkodobé – bolest, smutek, lítost, pláč, zloba, úzkost, strach, agrese. Tyto příznaky odezní za několik minut, hodin, dní, v závislosti na intenzitě násilí. Je důležitá pomoc a podpora především matky, sociální pomoc a pomoc odborná.

Následky dlouhodobé – jedná se o poškození sociálního zdraví, výrazně jej zhoršují. Prožívání sociálních situací bez odborné pomoci, provází dítě ohrožené násilím celý život. Nezpracované trauma může na povrch vyplout kdykoliv. Typickými příznaky jsou somatické stesky, ztížená úspěšnost ve škole, při navazování kamarádských a partnerských vztahů, sociální izolace, depresivní symptomatologii a řada sociálně patologického chování. Dále také zvýšená konzumace drog, šikanování, agresivní chování, časně zahájení sexuálního života, promiskuita, delikventní chování.

Dále je možné následky šikany rozdělit na:²⁴

- **Psychické**
- **Zdravotní**
- **Sociální**

3.6 Iniciátor šikany ve škole

Většinou jde o nadprůměrné tělesně zdatné jedince, silné, obratné. Nemusí tomu tak být, neboť inteligence spojená s obratností a hrubostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. Agresor může získat skupinu, pro niž je oběť bezmocná, šikanu vymyslet a zorganizovat, aniž by se sám oběti dotkl.

Výzkumy dokázaly, že agresor mívá o něco horší prospěch, nebývá to však příčinou jeho násilnictví. Agresor bývá sebejistý, neúzkostný. Jde u něho o touhu dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat. Je urážlivý, má sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Ublížovat druhým je pro něho radostí. Lze to nazvat sadistickými sklony v širším slova smyslu.²⁵

3.6.1 Typologie agresora

Typologie agresora dle PaedDr. Zdeňka Martínka je následovná:

- „hrubý, primitivní, impulsivní, má kázeňské problémy, narušený vztah k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností;

²⁴ <http://www.prevence-praha.cz/agrese-a-sikana>

²⁵ Řičan, P., *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál 1995, s. 31-33

- slušný a kultivovaný, narcista, sevřený, zvýšeně úzkostný, i sadistické tendence v sexuálním smyslu, násilí a mučení je cílené, děje se bez přítomnosti svědků;
- „srandista“ optimistický, dobrodružný se značnou sebedůvěrou, šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, bez duchovních a mravních hodnot v rodině;
- agresor spouštějící ekonomickou šikanu, majetek slouží k rozvrstvení třídy, jedná se o prestiž rodičů.²⁶

3.6.2 Typologie obětí

Újmu z šikanujícího chování odnáší oběť. Obětí se stávají děti, jejichž fyziognomie je někdy nápadná, jsou slabé, vytáhlé, mají jinou barvu vlasů, působí bojácně. Neumí se ve třídě prosadit, sedí zamlkle, osamoceně, neumí se bránit, pláčí, vztekají se, zuří.

I rodiny bývají trochu jiné. Děti bývají od raného věku ochraňované, matky o ně mají přehnaný strach, a dávají dětem najevo, jak je okolní svět nebezpečný. Dětem je upírána aktivita a děti se stávají aktivními pozorovateli a o nic se nesnaží. Jsou vláčeni bez vlastní vůle.

Dále se jedná o děti handicapované, které jsou snadnou obětí. Tyto děti jsou čím dál více integrovány do základních škol, ale nese to s sebou negativa ve smyslu šikany a stávají se více terčem zneužívání a jsou velmi ohroženy.

Ani učitelské děti se neobejdou bez posměšků a výhrůžek.²⁷

Šikana hrozí i dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu, nebo má nějakou přednost – přemýšlivost, má dobrý vztah k některému učiteli, je „šplhoun“. Velké riziko spočívá v tělesné slabosti a neobratnosti oběti při fyzickém střetnutí, neschopností se ubránit fyzickému střetu.

Téměř každý školák se něčím liší od ostatních a to si lze vzít jako záminku šikany, což agresori ve většině případů dělají. Sem patří především barva pleti, ale i rasová odlišnost.

²⁶ Martinec, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada 2009, s. 136-138

²⁷ Martinec, Z., *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada 2009, s. 139-141

Obětí se stává dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné se přidružit, podělit se o hračku, zaujmout, s protivným chováním. Oběti mívají odmítavý vztah k násilí a tvrdým sportům.²⁸

4 Preventivní programy na základních školách

Společnost si musí uvědomit, že pokud již řeší důsledek nějakého problému, zanedbala prevenci. Obecně platí, že prevence je levnější a lepší než řešení následků. Pokud hovoříme o výskytu šikany na základních školách, musíme si uvědomit, že hovoříme především o ochraně fyzického a duševního zdraví dětí. Z tohoto důvodu musíme klást maximální důraz na prevenci, neboť jediný případ šikany může napáchat mnoho traumat na dětských duších.

Prof. PhDr. Rudolf Kohoutek, CSc. prevenci dětí rozděluje následovně:

- **Primární** – cílem je zabránit výskytu rizikového chování, principem je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu, pozitivní sociální chování a zachování integrity jedince.
- **Sekundární** – se zaměřuje na ohroženou skupinu s negativním jevem (prevence prostituce, AIDS).
- **Terciální** – prevence následná zaměřena na jedince, u nichž se již nežádoucí patologický jev projevil.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky v říjnu 2008 vyhlásilo několik dotačních programů a finančně tuto aktivitu podpořilo.

„(...) Cílem projektů prevence sociálně patologických jevů je především napomoci výchově dětí a mládeže ke zdraví a zdravému životnímu stylu, k osvojení si pozitivního chování, k rozvoji osobnosti a dovedností vedoucích k odmítání všech forem sebedestrukce, projevů agresivity a porušování zákona. Dotace MŠMT mají v toto směru umožnit zahájení či rozvinutí preventivních aktivit (...).“²⁹

²⁸ Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál 1995, s. 34-38*

²⁹ http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1794

Mezi hlavní preventivní programy vyhlášené MŠMT patří například program, jehož cílem je podpora škol a školských zařízení, které samy realizují preventivní programy, nebo program na podporu projektů s celorepublikovou působností a projektů regionálního/krajského charakteru. Dalším, velmi důležitým preventivním programem, vyhlášeným MŠMT je program, který je určen na prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školských zařízeních pro výkon ústavní či ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči.

4.1 Prevence

Prevence (z lat. Praevenire = předcházet) znamená soustavu opatření, která mají předcházet nějakému nežádoucímu jevu, například nemocem, drogovým závislostem, zločinům, nehodám, neúspěchu ve škole, sociálními konfliktům, násilí a podobně.

Jako jeden z velmi účinných preventivních nástrojů na základních školách, se ukázalo promítání filmu „Mezi stěny“ žákům základních škol, který byl natočen v rámci prevence sociálně patologických jevů.³⁰

Prevence je možno rozdělit na:

- **Primární prevence.** Základním principem je výchova žáků ke zdravému životnímu stylu, osvojení pozitivního sociálního chování a zachování integrity osobnosti. Cílem je zabránit výskytu rizikového chování a omezit škody působené jeho výskytem mezi žáky.
- **Nespecifická primární prevence.** Veškeré aktivity podporující životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času jako jsou zájmové, sportovní a volnočasové aktivity, které vedou k dodržování společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání.

³⁰ <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=822>

- **Specifická primární prevence.** Aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení o omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků.
- **Všeobecnou prevenci** – zaměřenou na širší populaci bez zjišťování rozsahu problému rizika.
- **Selektivní prevenci** – zaměřena na žáky, u nichž lze předpokládat zvýšené riziko chování.
- **Indikovanou prevenci** – zaměřena na jednotlivce, u nichž byl již zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů v rodině, ve škole nebo s vrstevníky.

4.2 Minimální preventivní program (dále jen MPP)

Minimální preventivní program je konkrétní dokument školy zaměřený na výchovu žáka ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a sociální rozvoj a rozvoj jejich sociálně komunikativních dovedností. MPP je založen na podpoře aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci žáků školy. MPP je zpracován na jeden školní rok metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je průběžně vyhodnocován a písemné vyhodnocení činnosti jeho realizace za školní rok je součástí výroční zprávy o činnosti školy.

Na tvorbě a realizaci MPP se podílejí všichni pedagogové školy. Koordinace tvorby MPP a následná kontrola realizace jednotlivých bodů MPP patří ke standardní činnosti školního metodika prevence.

4.3 Efektivní primární prevence

Jedná se o kontinuální a komplexní programy, interaktivní programy, programy pomáhající čelit žákům sociálnímu tlaku, zaměření na zkvalitnění komunikace, nenásilné zvládání konfliktů, odmítání návykových látek, zvyšování zdravého sebevědomí, zvládání úzkosti a strachu.

5 Hodnota základní školy

Hodnota základní školy, tedy jinak řečeno její kvalita má svoje specifika a kritéria. Jedná se vždy o spoustu faktorů, které se prolínají a spolu souvisí. Jedná se o Minimální preventivní školní programy, o postupy v případě výskytu rizikového chování, o realizaci preventivních programů, o odbornost lektorů v dané problematice, o formy prevence a o vyhodnocování na škole.

Zárukou toho všeho jsou kvalitní osoby ve škole. Jedná se o ředitele školy, třídního učitele a školního metodika prevence (dále jen ŠMP). Ředitel školy je osoba zodpovědná za celkový chod školy a za realizaci primární prevence. K tomu se vypracovává již zmiňovaný Minimální preventivní program. Velmi důležitá je osobnost třídního učitele a jeho pedagogické kvality. Je to osoba, která zná dítě nejlépe, její povinností je upozornit na kázeňské problémy a zhoršení dítěte. Třídní učitel by se měl aktivně podílet na preventivním programu. Každá škola musí mít svého školního metodika prevence. Tento školní metodik prevence je pedagogický pracovník školy, který absolvoval 250 hodin akreditovaného specializačního studia v oblasti prevence rizikového chování. Koordinuje preventivní aktivity na škole.

Důležitým úkolem v oblasti preventivních programů, je sestavený a dodržovaný Minimální preventivní program. Potřebnost vychází ze Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2009 – 2012, dále z Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže č.j.: 006/2007-51 a dalších právních norem.

Minimální preventivní školy by měl obsahovat:

- **Pojetí a cíle primární prevence**
 - co chceme v daném školním roce v rámci prevence dělat, jaký problém chceme vyřešit.
- **Klima školy**
 - vztah mezi učitelem a žákem, spolupráce a vztahy s rodiči.
- **Odborná péče o děti**
 - zapojení okolí do činnosti školy, spolupráce s odborníky, policií, lékaři, odborem sociálních věcí a zdravotnictví.

- **Současný stav problematiky krizového chování ve škole**
 - všímat si chování a nálad žáků ve škole, ale i mimo školu.
- **Aktivity v prevenci rizikového chování**
 - besedy, vztahy ve skupině, trestní odpovědnost.
- **Vzdělávání učitelů**
 - odborné kurzy a semináře na téma poruchy chování, šikana ve škole, psychologie pro učitele.
- **Zajištění spolupráce s rodiči**
 - pořádání a účast na školních besídkách, sportovních hrách.
- **Měření efektivity programu**
 - vyhodnocení všech aktivit – dotazníková forma, diskuse.
- **Krizový plán školy**
 - plán pro jednotlivé oblasti rizikového chování (alkohol, omamné látky, psychotropní látky, otevřené násilí, sexuální zneužívání, syndrom zneužívaného dítěte).

5.1 Školní program proti šikanování

Úspěšnost školní prevence šikanování je podmíněna spoluprací všech pedagogů školy. Je nutné učit děti, jak ony samy mohou předcházet šikanování a řešit. Tuto primární prevenci lze provádět přímo ve vyučovacích hodinách, například v hodinách občanské nauky a rodinné výchově. Je velmi důležité, aby třídní učitelé, metodici školní prevence, výchovní poradci, uměli včas diagnostikovat a léčit počáteční stadia šikanování.

Školní program proti šikanování musí obsahovat:

- Zmapování situace – evaluace.
- Motivování pedagogů pro změnu.
- Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů.
- Užší realizační tým (ředitel, zástupci třídních učitelů, metodik školní prevence).

- Společný postup při řešení šikanování.
- Prevence v třídních hodinách.
- Prevence ve výuce.
- Prevence ve školním životě mimo vyučování.
- Ochranný režim (vnitřní řád, dozory učitelů).
- Spolupráce s rodiči.
- Školní poradenské služby.
- Spolupráce se specializovanými zařízeními.
- Vztahy se školami v okolí.

Všechny tyto komponenty jsou důležité, aby mohl program fungovat jako celek.³¹

Samotná prevence předcházení šikanování nestačí, je nutné vybudovávat ucelené ochrany dětí a dospívajících před týráním spolužáků.

M. Kolář ve své knize vypracoval následující schéma:³²

1. Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol.
2. Specifický program proti šikanování jako součást komunity.
3. Odborné služby rezortu školství, tvořené pedagogicko - psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně - pedagogickými centry, diagnostickými ústavy.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných rezortů a nestátními organizacemi, například spolupráce s kriminalisty mládeže, sociální kurátoři, psychiatři.
5. Pomoc a podpora MŠMT a krajských úřadů.
6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, MŠMT a krajských úřadů.

³¹ Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál 2011, s. 256-259

³² Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál 2011, s. 263

7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako například Nadace Naše dítě, Linka bezpečí a podobně.

Model prevence nezbytně počítá s proškolenými specialisty například školní metodik prevence, výchovný poradce, okresní metodik preventivních aktivit, krajský školský koordinátor, školní inspektor, odborník MŠMT.

5.2 Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikany³³

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy se snaží, věnovat se problematice šikany na základních školách dlouhodobě, byl vydán i opětovně novelizovaný pokyn k řešení této problematiky. Dle tohoto metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy náš právní řád stanovuje dokonce povinnost školy zajistit preventivní, ale i aktivní následnou ochranu před šikanou a to metodickým pokynem tohoto ministerstva k prevenci a řešení šikany mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246/2008-6, který v článku 4 říká, že by učitel měl být všímavý, sledovat dění ve třídě, vztahy mezi dětmi, stupeň jejich spolupráce a soupeření. V případě odhalení šikany, musí zaujmout jasné stanovisko a projevit nesouhlas s takovým jednáním nejlépe před celou třídou. Bezprostředně by měl následovat veřejný a přiměřený postih agresora. V těchto situacích by měl pedagog dát najevo, že neodsuzuje dítě samotné, nýbrž jeho jednání a nevhodné chování. Ve fázi po vyřešení šikany se doporučují sociálně-psychologické nápravné programy pro třídní kolektivy nebo tzv. sociální hry, což jsou hry a cvičení bez vítězství a prohry. Soutěživé hry nejsou vhodné. V praxi se ukázaly jako velmi vhodné pohybové hry, kde se děti učí dotýkat se ostatních, vzájemně vnímat doteky druhých aj.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246/2008-6.

³³ *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246 /2008-6, čl. 6*

„(...)

A. Postupy řešení šikanování

Metody vyšetřování šikany

1. *Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.*
2. *Nalezení vhodných prostředků.*
3. *Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky.*
4. *Zajištění ochrany obětem.*
5. *Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.*

B. Pokročilá šikana s neobvyklou formou – výbuch skupinového násilí, tzv. třídního lynčování.

1. *Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední záchrana oběti.*
2. *Domluva pedagogického pracovníka na spolupráci a postupu vyšetřování.*
3. *Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.*
4. *Pokračující podpora a pomoc oběti.*
5. *Nahlášení policii.*
6. *Vlastní vyšetřování (...).“³⁴*

Otázkou však zůstává, na kolik je tento pokyn efektivní a s jak starými informacemi autoři pokynu pracovali při tvorbě tohoto pokynu, zejména v porovnání s rychlostí, jakou se šikana na základních školách mezi žáky šíří.

5.3 Řešení šikany

O dětech a mládeži se dnes všeobecně říká, že jsou orientovány na sebe a jsou stále agresivnější. Vše souvisí se změnou podmínek socializace zmenšování rodin, s křehkostí lidských vztahů, rovněž se zmenšují i možnosti získávat kvalitní sociální

³⁴ Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246 /2008-6, čl. 6

zkušenosti. Mnohým dětem se těžko daří navazovat pozitivní vztahy k druhým osobám, zapojit se do nějaké skupiny, ustupovat, řešit problémy.³⁵

Počáteční šikanu, kdy agresori ještě nevnutili násilí ostatním a většina dětí není na jejich straně, je dobré velmi rychle podchytit a začít jednat. Pokročilá stadia by měli řešit pouze specialisté. Důležitým prvním krokem je odhadnout závažnost stadia onemocnění skupiny a rozpoznat, zda nejde o neobvyklou formu šikanování. Velmi dobré je získání vhodných svědků, individuálně si s nimi pohovořit. Vždy je velmi důležitá ochrana oběti, na to nesmíme zapomenout. Dalším krokem je rozhovor s agresory a pak následuje svolání výchovné komise a rozhovor s rodiči. Nikdy nesmíme také zapomenout na spolupráci s celou třídou, kde se šikana měla odehrávat.

Velmi důležitá je komunikace s třídním učitelem a jeho spolupráce s dalšími subjekty, jež mohou napomoci řešení problému. Třídní učitel mívá ve své třídě již nastolená pravidla. Přílišná autorita učitele může vést k hierarchicko-autoritativnímu stylu řízení, kde hrozí rozdělení třídy na skupiny. Dochází-li k šikanování dítěte v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost za vzniklou újmu škola nebo zřizovatel školy. V případě selhání jednání s třídním učitelem, se rodič musí obrátit na ředitele školy. Škola je povinna se zabývat jakýmkoli oznámením o šikaně dítěte. Kroky při řešení šikany by měly být v souladu s Metodickým pokynem MŠMT (viz kapitola 5.2).

V případě, že se ani vedení školy řešení šikany dostatečně nevěnuje, je třeba podat stížnost zřizovateli nebo České školní inspekci. Pokud je podezření, že se jedná o trestný čin nebo přečin, je nutné se obrátit na orgány činné v trestním řízení.

5.3.1 První pomoc ze strany rodiny

Jednou z nejtěžších věcí při řešení šikany svého dítěte je nepodléhat emocím. Je velmi důležité jednat věcně, konstruktivně a s chladnou hlavou. Velmi špatné by bylo, pokud by chtěl rodič danou situaci řešit přímo s agresorem nebo jeho rodiči. Vše by se mohlo obrátit proti oběti. Rodič se musí v první řadě obrátit na školu a na třídního učitele dítěte. Je dobré, mít s sebou nějaké důkazy, pokud nějaké jsou. Mohou to být kopie emailu, SMS zpráv, fotokopie jakékoli elektronické komunikace (Facebook, Skype, ICQ, Miranda, chat atd.), roztrhané ošacení podobně. Rodič má právo na kopii sepsaného zápisu z jednání s učitelem. Dalším krokem, pokud by se nedařilo vyjednávat

³⁵ Portmanová, R. *Jak zacházet s agresivitou*, vyd. 1, Praha, Portál, 1996, s. 11

s třídním učitelem je, obrátit se na výchovného poradce školy a metodika prevence školy.

5.3.2 Potrestání šikany

Třídní učitel má pravomoc navrhnout napomenutí třídního učitele, nebo důtku třídního učitele. Důtka třídního učitele se uděluje se souhlasem ředitele školy. Dále třídní učitel oznamuje zástupci žáka udělení výchovného opatření a zaznamenává ho do katalogového listu žáka. Ředitel může dítěti udělit důtku ředitele školy po projednání na pedagogické radě a neprodleně o tom uvědomí zákonného zástupce dítěte a zapíše do třídního výkazu. Pedagogickou radu zřizuje ředitel školy a rada rozhoduje hlasováním, zda bude dítěti snížena známka z chování. Na jednání bývají přizváni i rodiče žáka s kázeňskými přestupky. Jedná se o výchovnou komisi, kde je cílem vyslechnout všechny strany a domluvit se na společném postupu a je pořízen zápis celého průběhu jednání.

Dále se potrestání šikany zapojuje výchovný poradce nebo školní metodik prevence.³⁶

Mezi další instituce, které mohou napomoci s odhalením a řešením šikany, uvedu několik příkladů.

Školní psycholog a speciální pedagog – zaměřují se na snižování rizik výchovných a výukových problémů dětí. Faktem je, že tito odborníci na školách mívají větší přehled o dětech a lépe je znají, než v pedagogicko-psychologických poradnách. Mohou výrazně pomoci s pedagogicko-psychologickými a speciálně pedagogickými vyšetřeními, při navazující terapeutické, psychokorektivní či redukční péči dětem a poradenské pomoci rodičům. Podchytávají netolerantní chování a šikanu.

Pedagogicko psychologická poradna - poskytuje služby pedagogicko psychologického a speciálně pedagogického poradenství a pedagogicko psychologickou pomoc při výchově a vzdělávání žáků základních škol. Tyto služby jsou poskytovány dětem, ale zároveň jejich rodičům a učitelům.

Střediska výchovné péče (dále jen SVP) – střediska poskytují odbornou pomoc dětem a rodinám, poskytují konzultace a odborné informace. Spolupracují s pedagogicko-psychologickými poradnami. Snaží se o integraci dětí se speciálními vzdělávacími potřebami do škol a školských zařízení.

³⁶ Bendl, S., *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 2004, s. 19-30

Speciálně pedagogické centrum (dále jen SPC) – je určeno pro děti se zdravotním postižením, zabývá se problematikou výchovy a vzdělávání dětí a žáků s poruchou autistického spektra a vadami řeči.

Speciální třídy pro žáky se specifickými poruchami chování – navštěvují je děti obtížně vychovatelné s mentálním a tělesným postižením.

Diagnostický ústav – jedná se o internátní výchovné zařízení pro mládež, s komplexním vyšetřením z pedagogického i psychologického hlediska. Následně jsou děti rozmístovány do příslušných typů Dětských domovů nebo Výchovných ústavů. V zařízení plní diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné, sociální, organizační, koordinační úkoly. Při propuštění odchází dítě s kompletní diagnostickou zprávou.³⁷

5.3.3 Syndrom týraného, zneužívaného, zanedbávaného dítěte (zkratka CAN z anglického výrazu Child Abuse And Neglect)

Syndrom týraného, zneužívaného, zanedbávaného dítěte – definovaný zdravotní komisí Rady Evropy 1992 je definován jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného jednání rodičům nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné.

Jde o soubor negativních důsledků špatného zacházení s dítětem. Tyto příznaky mohou vznikat jako následek ubližování a nedostatek péče a absencí životních potřeb.

Zanedbávání dítěte vzniká v důsledku nedostatečného uspokojování jeho potřeb, příčinou je omezování sociální interakce. Je dlouhodobým zkoumáním stanoveno, jací lidé budou s větší pravděpodobností jednat tímto způsobem a jaké děti jsou zanedbáváním ohroženy. Vždy jde o interakci rodiče s dítětem.

Agrese vůči dítěti je nakumulované napětí a vyplývá z neschopnosti rodiny zvládnout své problémy. Dítě je nejslabší člen rodiny a stává se obětí této dysfunkce. Jsou ohroženy děti, které dospělé nějakým způsobem provokují a nadměrně vyčerpávají.

Děti působí, že se tak chovají úmyslně. Jde o děti, které se odlišují od normy.³⁸

³⁷ Bendl, S., *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 2004, s.35-54

³⁸ Matějček, Z., *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál 2007, s. 78

5.3.4 Diagnostické postupy v případě podezření na špatné zacházení s dítětem

Je-li vysloveno podezření na týrání nebo zneužívání dítěte, je vždy nutný okamžitý zásah, neboť na prvním místě stojí ochrana dítěte. Nutností je důkladné lékařské vyšetření dítěte, někdy bývá i nezbytná hospitalizace dítěte. Výpovědi dětí jsou často nekonzistentní a odporující si. Dítě vypovídá ve stresu a nejistotě.

Úkolem psychologa je posouzení věrohodnosti výpovědi dítěte, diagnostika dítěte, zachycení možných následků špatného zacházení, posouzení sociálních vztahů dítěte v rodině a širším okolí a navržení optimálního opatření:

- Zajištění ochrany dítěte.
- Zvážení vhodnost psychoterapie.
- Možnost rodinné terapie.

5.3.5 Následky psychické (emoční) deprivace

Psychickou (emoční) deprivací dochází k:

- Dochází k narušení kognitivního a motorického vývoje dítěte (poruchy učení a pozornosti, sociálního porozumění).
- Narušení vývoje osobnosti. Je narušena schopnost dítěte schopnost navazovat hlubší sociální vztahy.

Dlouhodobě podávají děti emočně deprivované ve škole horší výkon. Nedostatek lásky bývá nahrazován časným zahájením sexuálního života a promiskuitou. Tím vzniká nebezpečí zvýšeného rizika školního selhání a tím dosažení nižšího vzdělání, než odpovídá možnostem dítěte.

Vývoj dítěte může být dále narušen také duševní poruchou nazvanou jako Münchhausenův syndrom.

Münchhausenův syndrom ³⁹

Je duševní porucha, při které postižený předstírá tělesnou nebo duševní poruchu.

Munchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy) ⁴⁰

³⁹ Svoboda, M, et.al., *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha : Portál, 2001, s.707-720

⁴⁰ Svoboda, M, et.al., *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha : Portál, 2001, s.707-720

Rodiče u dítěte záměrně vyvolávají různé somatické symptomy a dožadují se léčby dítěte. Někdy jde o nepravdivé uvádění příznaků a mnohdy je vytváření příznaků již týráním (nesprávné dávkování léků). Tím je dítě opakovaně poškozováno lékařskými vyšetřeními a pokusy o léčbu. Tato situace může trvat i dlouhá léta a tím narušovat kvalitu života dítěte a jeho vývoj.

5.3.6 Týrání

Týrání má celou řadu norem od nepřiměřeně tvrdých trestů po těžké ohrožení na zdraví až zabití. Mezi nejčastější důsledky týrání u dětí ve školním věku je uváděna úzkost, deprese, autodestruktivní chování, nízké sebehodnocení, sociální odtažitost, excesivní agrese a neposlušnost. Závažné následky pro vývoj osobnosti má i vzájemné násilí mezi vrstevníky.

5.4 Trestní odpovědnost rodičů pachatelů šikany

Šikana bývá nejčastěji postihována podle trestního zákoníku, neboť v souvislosti s ní dochází k páchání trestných činů proti osobní svobodě a lidské důstojnosti. K tomu, aby byl pachatel postižen, je třeba, aby dosáhl určitého věku, aby byl trestně odpovědný za své jednání. Za nezletilé považujeme osoby, jež nedovršily patnáctý rok svého věku, za mladistvé se považují osoby starší 15- ti let, dospělost z hlediska trestní odpovědnosti nastává dosažením 18-tého roku věku. K trestní odpovědnosti osob mladších 15-ti let nedochází. V trestním zákoníku se v § 25 uvádí. „*Kdo v době spáchání činu nedovršil patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.*“⁴¹ To znamená, že ať se tato osoba dopustí sebevětšího zavrženíhodného jednání, nemůže být soudy České republiky pravomocně odsouzena. Pokud se nezletilá osoba dopustí trestného činu, tak v jejím případě se hovoří o tom, že se dopustila činu jinak trestného. V takovém případě trestní odpovědnost dopadá na rodiče. Zejména se jedná o úhradu léčení poškozených rodiči agresora.

Je velmi dobré znát právní dokumenty v případě potřeby. Jedná se o:

- Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb.
- Deklarace práv dítěte.

⁴¹ Zákon č. 40/2009 Sb. Trestní zákoník

- Úmluva o právech dítěte.
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně.
- Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.
- Trestní zákoník č. 40/2009 Sb.

Trestní zákoník stanoví odpovědnost rodičů, kteří zanedbávají výchovu dětí. Trestného činu **ohrožování mravní výchovy mládeže** se dopouští i ten, kdo vydá, byť z nedbalosti osobu mladší než 18- ti let nebezpečí zpustnutí tím, že jí umožní vést zahálčivý nebo nemravný život.⁴²

Šikana z pohledu trestního zákoníku:

- Šikana může naplňovat z hlediska trestního zákoníku skutkovou podstatu trestných činů nebo přečinů (např. omezování osobní svobody, útisku, krádeže, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci, vydírání, loupeže, rasově motivované skutky, znásilnění, pohlavní zneužívání).
- Osoba mladší 15-ti let není trestně odpovědná, ale soud pro mládež jí může uložit podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného programu ve střediscích výchovné péče.
- Trestní odpovědnost mladistvých (15-18 let) je posuzována soudy pro mládež podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, s ohledem na jejich rozumovou mravní vyspělost.⁴³

Českým státem ratifikovaná Úmluva OSN o právech dítěte, která byla přijata Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989, zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškozování zdraví a ohrožení života.

⁴² Kolář, M., *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011, s.286-290

⁴³ <http://www.proti-sikane.saferinternet.cz/s-vyuzitim-materialu-policie-cr>

6 Nebezpečí kyberšikany pro děti školního věku

Kyberšikana je jednou z nejnovějších forem útočného chování mezi dětmi. Poněkud vyumělkovaný termín evokující prostředí příběhů žánru science fiction je nicméně označením pro zcela běžnou realitu a jde navíc o zcela nedílnou součást tradičních forem šikany.⁴⁴

Kyberšikanu (z anglického slova cyberbullying) lze definovat takto:

*„(...) zneužití ITC (informačních komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně vyvést z rovnováhy (...)“*⁴⁵

Konkrétní typy kyberšikany:

- **Provokování** – útoky pomocí elektronických zpráv s vulgárním a urážlivým obsahem.
- **Obtěžování** – odesílání urážlivých, sprostých a drzých zpráv.
- **Očerňování** - pomlouvání online se záměrem poškodit a narušit vztahy mezi přáteli.
- **Odhalování** – zveřejňování trapných a intimních obrázků.
- **Podvádění** – zjišťování tajemství, která by mohla ztrapnit.
- **Pronásledování** – intenzivní obtěžování spojené s vyhrožováním.
- **Vydírání oběti.**
- **Fackování pro zábavu** – nahrávání na mobilní telefon či kameru a publikování.

Jako další formy kyberšikany jsou nepříjemné telefonáty s výhružkami a zastrašováním, internetové komunikační programy jako (Instant Messenger, ICQ, Skype, MSN, Yahoo messenger, Xchat, Pokey na portálu Atlas.cz) aj. E-maily může útočník rozdávat viry, které napadnou počítač oběti. Součástí internetových stránek a blogů bývají velmi často dotazníky a ankety, čehož se dá také zneužít k šikaně. Blogy vypadají jako internetové stránky a útočník je může zneužít k ponižování a nevhodnému

⁴⁴ <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=3230>

⁴⁵ <http://www.prvok.upol.cz/index.php/vyzkum>

komentáři. Útočník může vytvářet falešné profily a vydávat se za někoho jiného. Stránky YouTube, Stream.cz také umožňují anonymně komukoliv umístit choulostivá videa se záměrem šikanování, které následně může zhlédnout úplně kdokoli na celém světě, kdo má internetové připojení.

6.1 Bezpečné užívání internetu

Internet, je celosvětový elektronický systém, navzájem propojených počítačových sítí. Na tyto sítě jsou na celém světě napojeny počítače a další elektronická média, na kterých lze zobrazovat internetové stránky. Společným cílem všech uživatelů internetu je výměna dat, ať již ve formě fotografií, psaného textu, obrázků, využívání sociálních sítí a komunikačních programů. Vzhledem k tomu, že se jedná o propojení sítí k možnosti výměny dat z celého světa, lze se na internetu pohybovat i anonymně. Těto možnosti internetové anonymity, ale mohou někteří uživatelé i skvěle využívat ve svůj prospěch a mohou cestou počítačových sítí napáchat spoustu škody dalším uživatelům internetu, kteří nejsou v této činnosti tak zdatní.

Národní centrum bezpečnějšího internetu ⁴⁶ (zkráceně NCBI) je neziskové nevládní sdružení, založené v roce 2006 jako Online Safety Institute. Cílem sdružení je přispívat k bezpečnému internetu, osvojování etických norem v online komunikaci a napomáhat k předcházení a snižování možných sociálních rizik spojených jejich užíváním. Sdružení je členem celoevropské sítě osvětových center bezpečnějšího internetu **INSAFE** (oficiální název European network of Awareness Centres) a spolupracuje s mezinárodní sítí horkých linek **INHOPE** (oficiální název International association of internet hotlines).

NCBI podporuje zejména vzdělávání dětí, kterým ubližuje nevhodné a závadné chování na internetu. Bojuje proti šíření ilegálního pedofilního a extremistického obsahu na internetu. Projekt je spolufinancovaný Evropskou komisí. NCBI pořádá konference, semináře, přednášky a školení na bezpečné užívání internetu a prevenci internetové kriminality.

⁴⁶ <http://www.ncbi.cz/>

Internetové stránky **www.saferinternet.cz** nabízejí mnoho zajímavých materiálů, které jsou volně k dispozici ke stažení pro veřejnost. Jedná se například o metodiku určenou pedagogům ale i všem ostatním, kdo se o problematiku spojenou s nebezpečím, které na každého číhá na internetu, zajímá.

Národní informační centrum pro mládež ⁴⁷ (dále jen NICM) je součástí Národního centra bezpečnějšího internetu, Saferinternet.cz. ICM sídlí v Praze 8 - Karlíně, Sovova 3, a poskytují zde informace a rady z oblasti vzdělávání, pracovních příležitostí a způsobu trávení volného času. Specializuje se na bezpečné užívání internetu, informovanost o potenciálních rizicích, která hrozí na speciálních sítích a na zodpovědné používání online technologií. Všechny aktivity tohoto centra lze najít na stránkách **www.saferinternet.cz**, **www.bezpecne-online.cz**.

Centrum bezpečnosti pro rodiče a děti je dostupné na internetu na stránkách **www.google.cz/familysafety**. Cílem centra je poskytování nástrojů rodičům a učitelům, které jim umožní naučit děti správně používat a vybírat vhodný obsah pro komunikaci s okolím.

6.1.1 Jak se na sociálních sítích bránit

Národní parlament dětí a mládeže vytvořil v listopadu 2010 Desatero bezpečnosti na sociálních sítích: ⁴⁸

1. Nezveřejňovat osobní údaje.
2. Nesdílet fotky.
3. Bezpečně se odhlašovat.
4. Měnit přihlašovací údaje nebo mít bezpečnější hesla.
5. Nepřidávat si lidi pouze kvůli počtu.
6. Přidávat si pouze dobře známé lidi.
7. Číst si pravidla užívání.
8. Rozlišovat virtuální a reálný život.

⁴⁷ <http://www.nicm.cz/>

⁴⁸ <http://www.kybersikana.eu/2011/06/desatero-bezpecnosti-na-socialnich.html>

9. Nastavovat sdílení.

10. Nebýt závislý na sociálních sítích, nespamovat.

V případě dodržování deseti uvedených pravidel, by mělo být riziko ohrožení cestou internetu minimální. Ale většina současných aktivních uživatelů internetu uvedená pravidla nezná, a pokud ano, tak jich většinu nedodržuje, neboť si myslí, že mají vše pod dostatečnou kontrolou a nemůže se jim přes virtuální internetové připojení nic špatného stát.

6.1.2 Kde hledat pomoc

Obecně je pomoc a podpora obětem trestných činů a jejich pozůstalým v České republice poskytována dvěma způsoby. První způsob představuje poskytování informací a rad prostřednictvím telefonních linek, ve druhém případě jsou zřízeny poradny, ve kterých dochází k přímému kontaktu poradce s klientem. Některé instituce též umožňují krátkodobý pobyt poškozeného za účelem terapie či případné ochrany před pachatelem.

V případech, kdy se jedná o šikanu, existuje v současné době již mnoho sdružení, poradenských center a jiných společností, které nabízejí pomoc, ať už cestou telefonního kontaktu a poradenství (linky důvěry a pomoci v krizových situacích), nebo elektronickou cestou přes internet i s možností osobního kontaktu a to jak s dítětem, tak i s rodiči. Většinou se jedná o velmi dobře vyškolené odborníky, kteří mají ve své praxi letitou zkušenost s obdobnými problémy a dokáží společnou cestou najít nejvhodnější řešení v konkrétní situaci. Ve školách taktéž působí výchovní poradci, nebo školní psychologové, kteří by měli jistě znát systém, jak postupovat v případech šikany.

Na internetových stránkách se lze dočíst zejména o tom, jak se šikana či kyberšikana projevuje, čeho si u dítěte všimnout, jaké změny v chování dítěte lze pozorovat, ale zároveň i to, jak při podezření nebo při zjištění nejlépe postupovat, jak celou věc řešit, aby oběti již nebylo dále ubližováno a agresor byl za své jednání potrestán. Výhodou internetového poradenství, či telefonických linek důvěry je anonymita tazatelů, což se týká zejména dětí, které nechtějí svůj problém sdělovat svému okolí, ale zároveň hledají řešení, či jen útěchu.

Telefonické linky bezpečí, na kterých lze získat pomoc:

LINKA BEZPEČÍ⁴⁹ – kontakt ☎ 800155555, celonárodní bezplatná linka pro děti a mládež v krizových situacích. Hovory jsou přijímány 24hod. denně. Při Lince bezpečí pracuje krizové centrum, které poskytuje návaznou odbornou pomoc

LINKA DŮVĚRY Dětského krizového centra⁵⁰ - kontakt ☎ 241484149. Tato non-stop linka funguje při Dětském krizovém centru. Na Linku se obrací děti, mládež, i dospělí, kteří hledají pomoc pro sebe či své blízké. Úzká specializace pracoviště na Syndrom CAN do značné míry předurčuje tematiku velké hovorů. Odmítnut však nebude nikdo. V případě, že se nepodaří vyřešit problém po telefonu, může být nabídnuta pomoc Dětského krizového centra

MODRÁ LINKA⁵¹ – kontakt ☎ 549241010, ☎ 608902410. Modrá linka pomáhá dětem, dospívajícím, rodičům a dalším blízkým osobám a dospělým v krizových a jinak obtížných a krizových situacích.

Lze taktéž využít kontaktu na – <http://www.modralinka.cz>.

SDRUŽENÍ LINKA BEZPEČÍ⁵² – kontakt Rodičovská linka ☎ 840111234, Linka vzkaz domů ☎ 800111113, Pomoc on-line ☎ 116111. Sdružení bylo založeno za účelem pomoci dětem a mladým lidem nejen v jejich obtížných životních situacích, ale i při jejich každodenních starostech a problémech. Rodičovská linka poskytuje telefonickou krizovou intervenci a poradenství především rodičům, prarodičům a ostatním členům rodiny z celé České republiky. Nabízí jim pomoc v krizové situaci, která se týká dětí, dospívajících a mladých dospělých.

Linka vzkaz domů poskytuje pomoc dětem do 18-ti let svého věku a to tehdy, když:

- je vyhodili z domova.
- utekl/a z domova.
- utekl/a z ústavu.
- bojí se vrátit domů.
- přemýšlí o útěku.

⁴⁹ <http://www.szs-ji.cz/pro-studenty/krizove-linky>

⁵⁰ <http://www.ditekrize.cz/linka-duvery/2/mas-starosti>

⁵¹ <http://www.modralinka.cz/?page=ld>

⁵² <http://www.linkabezpeci.cz/webmagazine/home.asp?idk=393>

Na Linku vzkaz domů se také mohou obrátit rodiče **nezletilého dítěte**, které se nevrátilo domů, či z domu uteklo. V takovém případě volajícímu pracovníci Linky nabídnou, že mohou dítěti zanechat vzkaz pro případ, že by se pohřešované dítě samo na Linku obrátilo.

Lze taktéž využít elektronického kontaktu na - **<http://www.linkabezpeci.cz>**.

S rozvojem moderních technologií jsou stále dostupnější i internetové weby kde lze hledat pomoc:

<http://www.e-bezpeci.cz> – kompletní webové poradenství v oblasti kyberšikany, rizika sociálních sítí a dalších různých rizikových jevů. Lze zde využít webové on-line poradny, jsou zde umístěna veškerá vysvětlení k patologickým jevům a je zde i možnost účastnit se vzdělávacích akcí.

<http://www.horkalinka.net/index.asp> - kontaktní centrum, které přijímá hlášení o nevhodném nebo nezákonném obsahu umístěném na internetu. Je zde umístěn taktéž odkaz s náповědou, jak na škodlivý obsah vložený na stránkách Facebooku, který je dnes celosvětově hojně využíván a to i útokům, mající charakter kyberšikany.

<http://proti-sikane.safeinternet.cz/sikana-a-kybersikana> - je zde přesně popsán rozdíl mezi šikanou a kyberšikanou, jakou podobu může mít kyberšikana, vysvětlení odlišných rysů šikany a kyberšikany a také jsou zde uvedeny rady rodičům, jak se bránit kyberšikaně.

<http://www.minimalizacesikany.cz> – informační portál o šikaně na školách, kde se lze zejména dočíst, jak poznat, že dítě je šikanováno, co může v takové situaci udělat škola, co mohou naopak udělat rodiče šikanovaného dítěte. Na tomto portálu je dále k dispozici on-line poradna s příkladem formulace dotazů.

<http://www.sikana.org> – webové stránky občanského sdružení Společenství proti šikaně. Sdružení se zaměřuje na pomoc obětem šikanování a na prevenci tohoto závažného celospolečenského problému. Pracují v něm odborníci se zaměřením na problematiku šikanování, dále rodiče, kteří mají prožitou a zvládnutou osobní zkušenost s takto postiženým dítětem.

<http://policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx> - preventivní informační portál, zaměřený na problematiku šikany, jejího zrodu, průběhu a i řešení, poskytované specialisty z řad příslušníků Policie České republiky.

chat: **<http://chat.linkabezpeci.cz>** – on-line chat o problémech šikany a kyberšikany. Jakákoli komunikace mezi chatujícím a odborně vyškoleným pracovníkem je důvěrná a není nikde zveřejňována. Totožnost chatujícího dítěte je anonymní.

<http://www.bezpecne-online.cz/surfuj-bezpecne/komunikace-se-svetem/zatoc-s-kybersikanou> - na těchto webových stránkách se lze dočíst, jak bezpečně surfovat po internetu, jaké jsou zásady bezpečného internetu, je zde volná diskuse, poradna a odkaz pro rodiče a učitele, v kterém jsou uvedeny možnosti rodičovské kontroly.

7 Kazuistika

Pro názornější obrázek čtenáře, co vidíme nebo co se dá ještě považovat za nevinné pošťuchování mezi žáky a kam až toto jednání dětí může zajít, uvádím níže dva názorné případy. První případ pojednává o klasické školní šikaně mezi dětmi na základní škole, tak jak ji známe a druhý případ nám přiblíží, jak dokáže být nebezpečná kyberšikana mezi spolužáky základní školy.

7.1 Případ č. 1

Vzhledem k tomu, že nejsem pedagog, ale o problematiku šikany na základních školách se již delší dobu zajímám a chtěl bych se tomuto tématu nadále věnovat, znám tento případ pouze z vyprávění osoby, která pracuje jako vychovatelka v dětském diagnostickém ústavu v Praze.

V popsaném případě školní šikany uvádím opatření, která byla učiněna, a na závěr popisuji svůj názor na problematiku šikanování na základní škole.

Charakteristika agresora

Jméno: Patrik P.

Věk: 13 let.

Sourozenci: bratr Martin – 11 let, sestra Denisa - 8 let.

Rodinné poměry:

- žije pouze s matkou a sourozenci,
- matka - základní vzdělání – skladnice,
- otec je vyučen, ale o výchovu dětí nestará, s rodinou nežije a v současné době je ve výkonu trestu odnětí svobody pro majetkovou trestnou činnost.

Charakteristika oběti

Jméno: Karel T.

Věk: 13 let.

Sourozenci: Simona – 15 let, lehká mentální retardace.

Rodinné poměry:

- matka je vysokoškolsky vzdělaná – zubní lékařka,
- otec je středoškolsky vzdělaný – podnikatel v oboru gastronomie.

Patrik P. byl již od narození a taktéž od svého nástupu na základní školu fyzicky více disponovaný než všichni jeho okolní vrstevníci a spolužáci. Na I. stupni základní školy bylo jeho chování úměrné ostatním spolužákům – chlapcům a i jeho studijní výsledky se pohybovaly v průměru ostatních spolužáků v ročníku. Ve třídě, kterou navštěvoval, se utvořila parta chlapců, kde bylo patrné, že Patrik P. je nepsanou vůdčí postavou, ale jeho chování nenaznačovalo, že by mohl inklinovat k šikaně. Po nástupu na II. stupeň základní školy se u Patrika P. začala objevovat záliba ve zvýšené agresi vůči některým spolužákům ve třídě, lhostejnost ve výuce a v záměrném poškozování a ničení majetku spolužáků či školy.

V jeho žákovské knížce se začaly objevovat poznámky, které měli jedno společné a to stejný obsah – „nevhodné chování ke spolužákům. Při výuce je nepozorný, narušuje průběh výuky neustálým pokřikováním na spolužáky ve třídě, nebo na vyučujícího, nepíše domácí úkoly, nenosí školní pomůcky.“

Od počátku nástupu Patrika P. do páté třídy v souvislosti s výskytem problémů u něj, byla opakovaně do školy k pohovoru s třídním učitelem zvana jeho matka, která vždy slíbila nápravu, ať již zvýšeným dohledem na syna v době mimo vyučování tak i formou různých rázných domluv. Chování Patrika P. vždy ospravedlňovala absencí mužského faktoru při výchově syna a nemožností jeho otce podílet se na společné výchově díky jeho současnému odloučení od okolního světa a taktéž díky svému velkému pracovnímu vytížení. Patrikovi P., bylo uděleno postupně napomenutí třídního učitele, třídní a posléze i ředitelská důtka, ale i přes veškerá tyto opatření nedocházelo k řádné nápravě.

Jeho chování se nikterak nezlepšilo a do dalšího ročníku přecházel se sníženou známkou z chování a s klasifikací dostatečně z velké části vyučovaných předmětů. V tomto období se u Patrika P. dostavilo taktéž období pubertálního věku a problémy s jeho chováním se dále ještě umocnily. Agrese v jeho chování vůči spolužákům se ještě více stupňovala a chování vůči pedagogům se rapidně zhoršilo. Ve zprávě zaslané dětské kurátorce (úřad městské části Praha 9) třídní učitelka jeho chování popsala takto: „Patrik je pro své spolužáky stále nebezpečnější. V minulém týdnu nebylo dne, aby

někomu neublížil, či nepřivodil drobné poranění. Bez svolení opouští vyučovací hodinu, vyučujícího oslovuje vulgárními a nevybíravými výrazy a na pokyn vyučujícího k navrácení do třídy reaguje posměšně. Důtka ředitele školy, která mu byla udělena, musela být dána na vědomí matce prostřednictvím poštovní zásilky, neboť Patrik P. neustále zapomíná žákovskou knížku“. Co se týká jeho prospěchu, byl v pololetí klasifikován z pěti předmětů nedostatečně a dále sníženým stupněm z chování za hrubé porušování školního řádu a nevhodné chování k vyučujícím a taktéž za 8 neomluvených hodin.

Jeho chování ke spolužákům ve škole, neuniklo samozřejmě pozornosti rodičů těchto spolužáků a tito si na třídních schůzkách, nebo i při dalších individuálních jednáních se školou, opakovaně stěžovali a dokonce sepisovali a podepisovali petice za vyloučení Patrika P. z třídního kolektivu. Spolužáci vypovídali o jeho chování ve třídě i mimo školu o tom, že po nich Patrik P. chce, aby mu psali domácí úkoly, nosili mu svačiny, nebo doma rodičům zcizovali cigarety, které mu mají poté předat a dokonce mu dávali peníze na cigarety. Patrik P. spolužákům také schovával nebo zcizoval školní pomůcky, někdy tyto i vyhazoval z okna školy. Po některých spolužácích dokonce požadoval, aby mu nesli domů školní tašku.

Patrikovo patologické chování se přehouplo z agresivního chování ve škole ke spolužákům a pedagogům i do páchání drobné trestné činnosti (krádeže cigaret, alkoholu, atd.). Věc byla následně řešena i ve spolupráci s Policií ČR.

Po několika výzvách se do školy dostavila i matka Patrika P. a sama přiznala, „ že výchovu Patrika nezvládá, k problémům se již staví rezignovaně a neví, jak chování Patrika účinně dále řešit“, a poté dala souhlas s jeho dvouměsíčním umístěním do dětského diagnostického ústavu. Důvodem pro jeho umístění v dětském diagnostickém ústavu byla jeho absolutní nezvladatelnost a to jak ze strany matky, tak ze strany školy kterou navštěvoval a dále páchání drobné trestné činnosti, nebo i ohrožování bezpečnosti ostatních spolužáků.

Po dvou měsících se Patrik P. vrátil z umístění v dětském diagnostickém ústavu a po přibližně 14-ti dnech jeho předešlého charakteristického chování ke svým spolužákům se dle slov své třídní učitelky, ale i ostatních vyučujících uklidnil. Při hodinách sice nespocoval a nadále nejevila zájem o výuku, ale alespoň byl v klidu a nerušil. Jeho prospěch byl i nadále dosti špatný, ale již neterorizoval své spolužáky a nebyl vulgární k vyučujícím.

V tomto období se začal Patrik P. intenzivně kamarádit s jedním ze svých

spolužáků Karel T., který nebyl ve třídním kolektivu zvláště oblíben – pro svou introvertní povahu, byl subtilnější postavy, nosil brýle, ale měl velmi dobrý prospěch. Zpočátku se zdálo, že tato „symbióza“ je ku prospěchu obou. Po několika měsících relativního klidu, ale Karel T. přestal chodit do školy. Jeho absence narůstaly a o tomto byli školou informováni Karlovi rodiče, kteří byli sami překvapeni touto skutečností a slíbili vyřešení celé věci. Následující den přišli oba Karlovi rodiče zcela v šoku k třídní učitelce a za přítomnosti ředitele školy začali hovořit o pravém důvodu, díky němuž, má jejich syn tolik zameškaných hodin. Po svěření se s tím, co musel vytrpět, se zcela zhroutil. Byl nucen svým spolužákem Patrikem P. k nejrůznějším činnostem „předávání peněz na cigarety, a svačiny“ a „dobrovolnému nošení školní tašky do školy a ze školy“. Po určité době byl nucen i ke spolupráci při páchání drobné trestné činnosti jako je „hlídání při krádežích alkoholu nebo cigaret a dalších drobných věcí z obchodů“. Toto všechno bral Karel T. pořád více či méně jako kamarádskou hru a stále pevně věřil, že „má konečně kamaráda, který ho nevystřkuje na okraj společnosti, ale který se mu věnuje, zapojuje jej do svých aktivit a že je tedy konečně součástí party (byť dvoučlenné) tzn., že není sám“.

Velice dlouho trpělivě snášel příkoří a ústrky nevypočitatelného Patrikova chování v podobě vtipů na jeho postavu, brýle a dokonce na jeho lehce mentálně retardovanou sestru Simonu. Musel chodit všude s Patrikem P., musel mu posluhovat, musel chodit krok za ním a oslovovat jej „pane veliteli“ a pro pobavení spolužáků ve třídě, mu někdy nařídil, že si má kleknout na všechny čtyři a jezdil na něm jako na koni. I přes toto všechno stále Karel T. vzhlížel k Patrikovi P. s úctou a obdivně. Obdivoval jeho sílu, dominantní postavení mezi ostatními spolužáky ve třídě a také proto, že mimo Patrika P. si na něj nikdo ve třídě nikterak nedovolil a ostatní spolužáci jej museli začít brát jako Patrikovi rovnému. Velký zlom v přátelství mezi oběma nastal, když Patrik P. po zhlédnutí obrázků a fotografií v pornografickém časopise, chtěl některé praktiky vyzkoušet a to právě s Karlem T.. Ten se sice nedokázal vzepřít této skutečnosti tím, že by o všem pověděl rodičům nebo třídní učitelce, ale vyřešil tuto situaci, jak jej napadlo v první chvíli. Přestal chodit do školy a Patrikovi se začal intenzivně vyhýbat. V ranních hodinách odcházel z domova jako do školy, ale celý den chodil po lese nebo v zahrádkářské kolonii na okraji města. Své pozdější návraty domů zdůvodňoval návštěvou školních kroužků, účastí na školních výletech do přírody atd. Jak sám Karel T. uvedl, rodiče s jeho vysvětlením spokojili a nehledali v jeho chování nic špatného, ale i přesto všechno, měl strach z každého zvonění domovního zvonku

nebo telefonu, za to není Patrik P. a nejde za ním, aby spolu šli ven. Přiznal, že se u něj dostavila strašná úleva, když se s celým trápením svěřil. Do té doby trpěl nespavostí, nechutenstvím, bolestmi žaludku a hlavy. O celé věci byl neprodleně informován obvodní soud, který rozhodl, předat Patrika P. do péče výchovného ústavu jako předběžné opatření a následně byl soudním rozhodnutím Patrik P. odebrán z péče matky a nadobro skončil v dětském diagnostickém ústavu. Oběť, tedy Karel T., byl na žádost rodičů přeřazen na jinou základní školu, kterou zdárně absolvoval. Dodnes pravidelně navštěvuje psychologické pracoviště a díky svému současnému úspěšnému studiu a kolektivu, který jej obklopuje, se mu dosti zvýšilo sebevědomí a s velkou pravděpodobností se tato jeho negativní školní a citová zkušenost nezapíše do jeho dalšího života.

Škola zareagovala správně v případě zjištění šikany:

1. Nedopustila konfrontaci mezi účastníky, tedy mezi obětí a agresorem.
2. Využila dobře informace o tom, co ví a neví.
3. Ochránila informační zdroj, odkud se dozvěděla o šikaně mezi spolužáky.
4. Vyslechla všechny, kteří v případě sehráli nějakou roli, a řádně zaznamenala.
5. Třída byla informována o celém případě šikany a byla s ní vedena diskuze na toto téma.

Ve výpovědi oběti mimo jiné zaznělo:

- „potají jsem doma brečel.“
- „rodičům jsem nic neřekl, styděl jsem se.“
- „měl jsem z něj strach.“
- „když jsem mu dal peníze na cigarety, choval se ke mně přátelsky.“
- „byl jsem rád, že mne spolužáci berou jako sobě rovného“
- „často jsem celou noc nespál, bylo mi zle.“
- „ulevilo se mi, když jsem o tom všem rodičům řekl.“

Ve výpovědi agresora mimo jiné zaznělo:

- „doma se matka nezajímala o to, co kde dělám a s kým se kamarádím.“
- „dělal jsem to z nudy pro vlastní potěšení, on si nechal všechno líbit.“
- „měl jsem někoho, kdo udělal to, co jsem sám dělat nechtěl.“

Kde se stala chyba, že k tomuto došlo? – Co také vplynulo z výpovědí?

A/ U Patrika P. - agresora

- a) V rodině chyběl otec jako vzor mužského chování zejména v průběhu dospívání, osoba, jež by usměrňovala možné výkyvy v chování a taktéž jako opora v „chlapských“ záležitostech. Trpěl tím, že ostatní mají doma oba rodiče a on jen matku, neboť otec od rodiny odešel, když byl ještě malé dítě a situaci tolik nevnímal.
- b) Matka, která díky svému velkému pracovnímu časovému vypětí aby uživila rodinu, nestačila na synovu výchovu, nestarala se o prospěch syna ve škole. Patrik často hledal sám v sobě odpovědi na spousty otázek, neměl se komu svěřit se svými radostmi a starostmi, cítil se sám, opuštěný, marně hledal citové zázemí.
- c) Problémy s hyperaktivitou, problémy v psychickém zrání.
- d) Volný čas trávil sledováním videa, zejména akčních filmů, kde byla patrná nadvláda jednoho nad druhým, agrese a agresivita zde byl normální jev a hlavní hrdina byl vždy agresorem.
- e) Těžce nesl své nižší sociálně-ekonomické zařazení, díky finanční situaci v rodině nemohl mít nejnovější věci, nemohl být in, neměl to, co zrovna bylo v módě.
- f) Nebyla mu nabídnuta žádná další mimoškolní aktivita, neměl žádný cíl, žádného koníčka, nic, čeho by chtěl dosáhnout, což by možná pomohlo zmírnit nebo usměrnit jeho chování.

B/ U Karla T. – oběti

- a) Pro velkou zaneprázdněnost rodičů zejména v souvislosti přesunu hlavní péče na lehce mentálně retardovanou sestru, nechtěl rodiče zatěžovat svými problémy, styděl se, že by vypadal jako slaboch a žalobníček.
- b) Rodiče se spokojili s výmluvami typu kroužek, mimoškolní aktivita, výlet a nevěšili si žádných varovných projevů ve změnách synova chování – horší prospěch, uzavírání se do sebe, synova potřeba peněz, projevy bázně atd.

Vlastní doplňující návrhy k možnému řešení situace:

- 1) Odborná pomoc dětského psychologa mohla být vyžádána již dříve – při přestupu na II. stupeň základní školy byly u Patrika P. jasné a viditelné signály o zhoršeném prospěchu a v chování.
- 2) Zvýšený dohled třídního učitele, popř. výchovného pracovníka školy na Patrika P. po návratu z dětského diagnostického ústavu.
- 3) Zvýšený zájem matky o volnočasové aktivity Patrika P.
- 4) Zvýšený dohled pracovníků městské části Praha 9, zejména kurátorky nad problémovým žákem.

Můj vlastní pohled na tuto skutečnost?

Násilí, ať již ve formě šikany nebo v jiných formách, se asi v současné době nevyhne žádné, byť sebelépe vedené základní škole, neboť v osobnosti každého jedince, je zakořeněná jistá náchylnost ke krutosti stejně tak jako náchylnost k soucitu. Je jen a jen otázkou vývoje jednotlivce v prostředí jeho výchovy, k čemu bude nakonec více inklinovat. Zda – li k násilí nebo k soucítění. Vše je otázkou vlivu rodinného prostředí, vlivu školní výchovy, společenského klimatu, životních okolností a získaných zkušeností. Bylo-by asi nesprávné se domnívat, že k šikaně je náchylný nebo naopak imunní člověk, který pochází z určitého sociálně-kulturního prostředí, nebo má takové fyzické proporce, nebo školní prospěch. Obětí šikany se může stát kdokoliv. Existují jisté faktory, které jsou znevýhodňující, jako je barva pleti, fyzický handicap, nad nebo pod průměrná inteligence, jiný kulturní či etnický původ atd. Nemusí to však vždy být pravidlem.

Rodiče nebo osoby, jež dítě vychovávají, pak mohou mylně podlehnout tomu, že fenoménu šikany se jejich dítě ubrání např. tím, že:

- Naše dítě je dost silné a sebevědomé, ubránilo by se.
- Naše dítě by se mi zcela jistě svěřilo, kdyby mu někdo ubližoval, nebo je týral.
- Ve škole, kterou navštěvuje naše dítě je dost odborníků, kteří ba si jistě všimli, kdyby k tomuto ve škole docházelo.
- Spory mezi dětmi byli vždy, tak ať si je vyřeší mezi sebou sami.
- Když se budu dítěte zastávat, bude z něj rozmazlené dítě.
- Pokud někdo dítěti neublíží fyzicky, či je netýrá, nejde o projev šikany.

V případě, že rodiče, nebo osoby odpovídající za výchovu dítěte zjistí, že se dítě stalo obětí šikany, musí zareagovat okamžitě. V našem případě to tak rodiče oběti učinili. Je také možné, obrátit se o pomoc na Policii ČR nebo na příslušný školní odbor na místním úřadě, ale hlavní je, už při sebemenším podezření neprodleně jednat, neboť toto se zcela jistě nevyřeší samo. Lze tedy konstatovat, že zdravé rodinné klima může předejít tragédii, v kterou to celé může vyústit. Je třeba hovořit s dítětem o škole, zajímat se o jeho aktivity, o mimo školní činnost, o kamarády s kterými se stýká, o jeho problémy. Dítě musí vycítit, že má v rodičích jistou oporu, že se jim může svěřit, že je tím nezatěžuje a rodiče si nemyslí, že je žalobníček. Jistě by k celkové prevenci přispěla i větší všímavost okolí, protože ne vždy, je rvačka dětí cestou ze školy jen nevinnou strkanicí.

Závěrem:

Každá základní škola má přístup k problematice šikany jiný. Na některých školách se o této problematice veřejně hovoří, dokonce jsou pořádány besedy s dětmi, kde se děti mohou dozvědět více a mohou se i formou anonymního písemného dotazu zeptat na konkrétní věc, která je zajímá. Některé školy mají rozvinutý preventivní program s aktivní účastí výchovného poradce, vyškolených pedagogů a zapojují do této aktivity i rodiče svých žáků.

Na druhé straně existují i školy, jež považují šikanu za selhání svého přístupu k žákům a tento problém se snaží zastírat, či jej bagatelizovat tím, že se jedná o ojedinělé případy, které nejsou tak závažné. Škola, kterou navštěvoval Patrik P. a Karel T., správně zareagovala a upozornila rodiče, zejména na rostoucí bezdůvodnou absenci Karla T. Reakce a kroky jeho rodičů byly správné.

Pedagogům a výchovným školním poradcům by neměly uniknout jakékoli sebemenší náznaky šikanování, neměli by je podceňovat, ale naopak, měli by ihned reagovat. Jako vhodná forma předcházení tohoto jednání se jeví anonymní dotazníky mezi žáky, ověřující náznaky výskytu šikany ve škole či ve třídě. Je třeba také dbát toho, aby oběti neměli pocit, že provedli něco špatného, když se o šikaně zmíní, či na ní upozorní, zejména pak, jsou-li oběti šikanování.

Velice důležitým prvkem je také spolupráce s rodiči a to jak agresora, tak i s rodiči oběti, spolupráce školního psychologa, výchovného poradce a orgánů činných v trestním řízení, tedy Policie ČR. Tyto skutečnosti kladou velký důraz na kvalitu

speciálního programu zaměřeného proti šikaně na základních školách, ale také na odborné kvality vyučujících pedagogů.

Obrázek č. 1: Šikana – nevinné klukovské pošťuchování?

Zdroj:www.google.com

7.2 Případ č. 2

Tato kazuistika vychází z příběhu, jež mi před časem vyprávěl ředitel jedné z Pražských základních škol a bohužel, neznám všechny detaily.

Charakteristika oběti

Jméno: Monika N.

Věk: 12 let.

Rodinné poměry:

- matka je vysokoškolsky vzdělaná – manažerka,
- otec je vysokoškolsky vzdělaný – bezpečnostní technik,
- oba rodiče věřící.

Charakteristika agresora/-ek

Jméno: Nikola.

Věk: 13 let.

Jméno: Martina.

Věk: 13 let.

Jméno: Denisa.

Věk: 13 let.

Monika N. byla již od narození, tedy spíše od útlého věku vedena k pořádku, rodinné harmonii a úctě k ostatním. Po nástupu na základní školu kousek za Prahou, byla již na I. stupni premiantkou třídy. Její studijní výsledky byly velmi dobré, neměla problémy s jakoukoli probíranou látkou, vždy chodila do školy řádně oblečená a připravená. Její jedinou vadou na kráse, byla drobnější postava a brýle, které neustále nosila. Tím spíše se stávala posměchem pro ostatní spolužáky. Díky tomu, že oba její rodiče byly věřící, byla i Monika N. vedena k tomu, aby s nimi chodila na pravidelné nedělní procházky, které nezřídka končili v kostele. Monika N. na tom neviděla nic špatného, vždyť tam chodí víc lidí, tak co by s rodiči nešla, zejména když cestou zpět jí vždy koupila maminka zmrzlinu nebo tak něco. Ale stále to byla ta, která vyčnívala ve své školní třídě. Ne postavou, ale studijními výsledky. Byla všem ostatním spolužákům často dávána za vzor, ale na druhou stranu, právě ona byla ta, od které většina těch nepořádných spolužáků opisovala své nedodělané domácí úkoly. Leckdy, ač jí to nebylo příjemné, radila ostatním při písemkách, či jim dávala opsat výsledky. Rodiče Moniky N. se v dceři viděli a už jí plánovali budoucnost. Jak vystuduje vysokou školu a bude se živit jako lékařka, nebo právnička. Takhle to šlo celá léta studia na I. stupni, až Monika N. přecházela na II. stupeň základní školy. A protože v malé vesničce byl pouze I. stupeň základní školy, přestoupila Monika N. na II. stupeň základní školy do Prahy. Nebylo to pro ni nepříjemné, všude mnoho nových věcí, učitelů, spolužáků, ale zejména spolužaček. Ano, těch spolužaček, s kterými mohla celé přestávky probírat ty jejich tajemné holčičí věci.

Časem Monika N. doma sdělila rodičům přání, že všichni spolužáci v jejím věku již mají mobilní telefon a že i ona by jej ráda vlastnila. Rodiče jejímu přání vyhověli a Monice N. darovali k narozeninám mobilní telefon. Byl sice starší, byl po tatínkovi, s tím, že na telefonování jí to stačí, měl barevný displej, ale neměl fotoaparát. Všichni ve třídě měli mobilní telefony s fotoaparáty. Mohli si pořizovat fotografie ze školy, z domova, fota svých zvířecích miláčků a jak to bývá, tak děvčata i fota svých

vysněných idolů či spolužáků. V té době se cestou internetu otevřel celosvětový program přátel s názvem „Facebook“. Pro mládež to byl velký fenomén. Byl to program, který umožňoval každému po registraci zřízení vlastního profilu a na ten vkládat fotografie, odkazy, přidávat si přátele, chatovat a tak. Záhy, měl každý ve třídě, kterou Monika N. navštěvovala, na facebooku svůj profil, jen Monika N., ne. Její rodiče tomu nebyli nakloněni, neuznávali takovéto mimoškolní aktivity, jako vysedávání u internetu, plkání a chatování s kamarády. Spíše se snažili u Moniky N. její aktivity směřovat jinam. A Monika N., se záhy opět stala ve třídě tou dívkou, která byla všem spolužákům vhodná jako terč jejich legráček. Společně s Monikou N. chodila do stejné třídy a parta tří děvčat a to Nikola, Martina a Denisa. Byla to děvčata z dobře situovaných rodin, jejich rodiče netrpěli finanční nouzí, podnikali a lásku k dcerám nahrazovali penězi, neboť neměli jako podnikatelé tolik volného času. Tato děvčata si z peněz rodičů kupovala různé módní doplňky, jejich přání u rodičů jim bylo vždy splněno. A protože v učení tato děvčata zrovna moc nevynikala, vzaly Moniku N. mezi sebe. Mělo to pro ně jistou výhodu, vždy dostaly při písémkách od Moniky N. opsat správné řešení, měly od koho opsat doma nevypracované úlohy apod. Každá z těchto děvčat mimo Moniky N. měla také již zřízen svůj profil na facebooku, kde si dopisovala s chlapci. Monice N. se také líbil jeden chlapec z jejich školy, ale netroufala si ho oslovit, tak se kamarádkám svěřila. Tyto kamarádky jí řekly, že nejlepší je, pokud se stydí, oslovit ho přes facebook. Přidat si jej do přátel a psát si s ním. Jenže Monika N. ne a ne přesvědčit rodiče ke svolení, zřídit si na facebooku svůj profil. Nedokázala vymyslet jak to má rodičům zdůvodnit a přeci jim nebude říkat, že se jí líbí nějaký chlapec a chce se s ním seznámit, že? Tak se kamarádky z party nabídky, že jí tento její profil na facebooku zřídí pod jejím jménem a poté, že jí vyfotí mobilním telefonem a fotku vloží jako profilovou a pak, že třeba při hodině informatiky ve škole, si může Monika N. s tím chlapcem vyměňovat psaníčka. Monika N. netuše nic zlého souhlasila a byla ráda, jaké má kamarádky, že se o ní takto postarají. Po pár dnech jí děvčata sdělila, že profil má již vytvořen, má na něm vloženu i svou profilovou fotografii a jejímu vysněnému, že z tohoto profilu byla odeslána elektronická žádost o přátelství. Monika N. byla nadšená. Takto uběhl asi měsíc a nastala ve škole hodina informatiky. Monika N. si sedla ve třídě co nejdál od tabule a během výuky se podle instrukcí kamarádek připojila na svůj profil. Když se jí stránka otevřela, Monika N. nevěřila svým očím, myslela si, že to je snad jen sen a poté se rozplakala. Učitel, který vedl výuku si tohoto po chvíli všiml, a ptal se Moniky N., co se jí stalo, proč pláče.

Ta nebyla schopná odpovědět, jen partička tří kamarádek Nikola, Martina a Denisa se strašně smály a neodpouštěly si na adresu Moniky N. posměšné poznámky. Učitel, došel až k místu, kde seděla Monika N. a prohlédl si, co že to má na svém monitoru otevřeno za stránku. I on sám hrůzou zkoprněl. Z monitoru na něj svítila facebooková stránka Moniky N. ale místo její profilové fotografie zde byla fotografie jakési subtilní staré ošklivé ženy a po přečtení hanlivých příspěvků, které měly být dílem Moniky N. se sám zastyděl.

Vzal tedy Moniku N. z počítačové učebny a vzhledem k tomu, že ta nebyla schopna rozumného vysvětlení, odvedl ji za ředitelem školy, kterému vyličil celou událost. Ředitel školy ihned o celé věci informoval rodiče. Až poté, co se do školy dostavila její matka, se Monika N. uklidnila a popsala svůj příběh a tedy vysvětlení, jak k celé události se zřízením jejího profilu došlo.

Spolužačky z party Nikola, Martina a Denisa, byly za své jednání potrestány sníženou známkou z chování.

Monika N. byla po dohodě svých rodičů s vedením školy přeřazena na jinou základní školu a s rodiči se účastnila několika terapií u školního psychologa. Dodnes prý má špatné pocity z toho, když před ní někdo z jejich známých hovoří o celosvětové facebookové síti a výhodách tohoto komunikačního programu.

Škola zareagovala správně v případě zjištění šikany:

1. Nedopustila konfrontaci mezi účastníky, tedy mezi obětí a agresorem.
2. Využila dobře informace o tom, co ví a neví.
3. Okamžitě byla na všech školních počítačích přístupných žákům zablokována možnost připojovat se na servery s erotickou tematikou, s násilnou tematikou a k veškerým programům typu Facebook, ICQ, Miranda, Skype apod.
4. Vyslechla všechny, kteří v případě sehráli nějakou roli a řádně zaznamenala.
5. Třída byla po vyřešení celé události informována o tomto případě kyberšikany a byla s ní vedena diskuze na toto téma.

Ve výpovědi oběti mimo jiné zaznělo:

- „Myslela jsem si, že to není můj profil na facebooku.“
- „Rodičům jsem nedokázala vysvětlit, proč potřebuji svůj facebookový profil, styděla jsem se.“
- „Chovaly se ke mně přátelsky.“
- „Byla jsem ráda, že mně spolužačky berou do své party.“

Ve výpovědi agresorek mimo jiné zaznělo:

- „Dělaly jsme to z nudy pro vlastní potěšení.“
- „Nebraly jsme to jako šikanování, byla to spíš taková blbá sranda.“

Kde se stala chyba, že k tomuto došlo? – Co také vyplynulo z výpovědi

Moniky N.?

- Rodiče, byť sami každodenně při své práci užívají počítač, vedli dceru k zájmu o jiné volnočasové aktivity a nechtěli, aby svůj čas proseděla při surfování po internetu.
- Rodiče se sice dceři věnovali, ale i tak, měla pocit, že by nebyli rádi, kdyby se jim svěřila, že se tímto způsobem chce seznámit s chlapcem.
- Monika N. měla pocit před spolužačkami, že pokud nebude mít to co je zrovna „IN“ bude pro ně méněcenná a bude terčem jejich posměchu.

Vlastní doplňující návrhy k možnému řešení situace:

- 1) Pravidelné besedy se žáky o nebezpečnosti internetového prostředí, o nebezpečí kyberšikany.
- 2) Zvýšený dohled učitele předmětu informatika při své výuce, zejména, pracují-li všichni žáci s počítačem tak jak mají.

Můj vlastní pohled na tuto skutečnost?

I kyberšikana je druh násilí. Není to sice násilí fyzické, jak si mnozí představí, ale i přes tento aspekt dokáže člověku velmi mnoho ublížit. Kyberšikana je v současné době s příchodem nových moderních elektronických komunikačních nástrojů na vzestupu. Jak je vidět, tak tuto činnost lze páchat velmi jednoduše, až anonymně a je

velmi těžké se tomuto druhu činnosti nějak účinně bránit, neboť existuje mnoho forem, jak kyberšikanu páchat. Obecně se dá říci, že nejjednodušeji se dá kyberšikana páchat např. textovými zprávami prostřednictvím mobilního telefonu, prostřednictvím fotografií a videí umístěných na internetu, cestou e-mailové komunikace, chatováním, telefonními hovory, přes sociální sítě nebo internetové stránky a blogy apod. Úroveň používání internetu a ostatních technických prostředků mezi mladšími lidmi je velmi vysoká a mnohdy vyšší než u jejich rodičů. Obětí kyberšikany se může stát kdokoli, ať oběť vytipovaná, tak oběť náhodná.

Ačkoli kyberšikana na rozdíl od šikany jako takové, nezahrnuje osobní kontakt mezi agresorem a obětí, zůstává psychologicky a emocionálně velmi škodlivá a nebezpečná. U mladých lidí je velmi těžké rozeznat hranici toho, kdy jde ještě o nevinné škádlení přes textové zprávy nebo při chatování a kdy už jde o útok proti osobě s cílem jí poškodit.

Obecně se doporučuje několik pravidel bezpečné komunikace jako prevence při předcházení kyberšikany a to:

- Respektování ostatních uživatelů..
- Vždy zvážit odesílání citlivých údajů o sobě.
- Neuvádět svou skutečnou identitu.
- Zvolení správného hesla, které je třeba si pečlivě chránit.
- Zabezpečení si svých internetových účtů.
- Seznámit se vždy s pravidly chatu či diskuze.
- Nereagovat na podezřelé zprávy či e-maily.
- Vždy zvážit obsah svého příspěvku nebo sdělení.
- Nebýt příliš důvěřivý.
- Nekomunikovat pod vlivem alkoholu či jiných látek

A pokud již dojde k situaci, která je vyhodnocena jako kyberšikana, je třeba dodržet další jasná pravidla. Agresor pokud vidí u oběti neaktivitu, po čase své útoky vzdá, protože jeho námaha nenachází žádnou odezvu.

Mezi základní pravidla můžeme zařadit:

- Nereagovat a ukončit komunikaci.
- Pokud je to možné, blokovat účet útočníka – agresora.

- Změnit si identitu – přezdívku, e-mail.
- Pokud je to technicky možné, ponechat si důkazy jednání agresora.
- Oznamit útok kompetentní osobě, rodičům atd.
- Upozornit provozovatele serveru na toto jednání.

Závěrem:

Každá základní škola má přístup k problematice kyberšikany jiný. Je to asi stejné jako v případech klasické šikany. Leckdy si závažnost tohoto fenoménu uvědomí pedagogové až ve chvíli, kdy dojde nevinná zábava žáků tak daleko, že se ve škole pro zábavu fackují, nasazují slabším jedincům odpadkové koše na hlavu, toto jednání si nahrávají na mobilní telefon a později jej umisťují na internetové stránky, např. www.youtube.com apod. Leckdy k tomuto připojují různá hanlivá nebo zesměšňující hesla a tato videa rozesílají pro pobavení mezi další spolužáky.

Pedagogové a výchovní poradci by měli být seznámeni alespoň se základním pojmem kyberšikany, aby měli šanci toto jednání rozpoznat. Vhodné je také pořádání besed a diskuzí pro žáky, kde budou prezentovány formy kyberšikany a způsoby, jak se jim bránit.

Velice důležitým prvkem je také spolupráce mezi rodiči a školou v případech nebo při podezření na výskyt kyberšikany.

Obrázek č. 2: Kyberšikana – chat na sociálních a mobilních sítích

Zdroj: www.google.com

Obrázek č. 3: Kyberšikana – zesměšňující video umístěné anonymně na webu

Zdroj: www.google.com

8 Empirická část – výzkum

8.1 Předmět a cíle výzkumu

Předmětem a cílem našeho výzkumu je empirická část, provedení zkoumání formou dotazníku pedagogům⁵³ náhodně vybraných základních škol, které jsou situovány v různě velkých obcích a městech a jsou zde zastoupení žáci ze všech sociálních vrstev obyvatel s cílem najít nejvhodnější přístup k osobám v souvislosti se zjištěním šikany a dále, je-li dostatek či nedostatek represivních nástrojů vůči nezletilým a má-li vliv sociálního prostředí školy na rozšíření šikany a průzkum, jak je fenomén zvaný šikana rozšířen mezi žáky základních škol a daří-li se jej odhalit a minimalizovat.

Hlavním cílem je najít nejvhodnější přístup k osobám v souvislosti se zjištěním šikany a dále, má-li nedostatek represivních nástrojů vůči nezletilým a sociální prostředí školy vliv na rozšíření šikany z pohledu školy, ale i dalších institucí. Zjistit, jak je fenomén zvaný šikana rozšířen mezi žáky základních škol a daří-li se jej odhalit a minimalizovat. K tomuto byl vytvořen dotazník zjišťující hodnoty těchto parametrů, který byl rozeslán ředitelům náhodně vybraných základních škol, které jsou situovány v různě velkých obcích a městech České republiky.

⁵³ Pedagog = pedagogický pracovník, dle ust. § 2, zák. č. 563/2004 Sb. Zákona o pedagogických pracovnících, který uvádí, že „Pedagogickým pracovníkem je ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného.....“

8.2 Vytýčené hypotézy

Předmětem výzkumného šetření byly tyto hypotézy:

H 1: Pedagogický sbor na základních školách je v rámci svých kompetencí schopen projevy šikany mezi žáky rozpoznat a účinně řešit.

Při ověřování této hypotézy se v rámci otázek v dotazníku zaměřím na zjištění, zda jsou pedagogové v současné době v rámci své pedagogické praxe seznamováni s projevy a řešením šikany, eventuálně sami vyhledávají patřičné informace, jsou sami schopni zachytit a dekodovat signály narušení třídního kolektivu a současně zda jsou schopni takovéto narušené chování eliminovat a účinně vyřešit.

H 2: V současné době jsou případy „klasické“ šikany na ústupu, do popředí se díky rozvoji informačních technologií dostává tzv. kyberšikana.

V rámci zjišťování pravdivostní hodnoty tohoto výroku je mým cílem ověřit, zda rozvoj informačních technologií a využití různých informačních kanálů (jako mobilní technologie, internet, Skype atd.) má přímý vliv na ústup „klasické“ šikany a přechod ke kyberšikaně.

H 3: Projevům kyberšikany je vystaven větší počet žáků II. stupně základních škol než I. stupně základních škol.

Předpokládaným výsledkem tohoto zkoumání je potvrzení možné skutečnosti, že srozmovým vývojem žáka v závislosti na věku a získaných znalostí, dochází k sofistikovanější formě šikany, tedy tzv. kyberšikaně.

8.3 Předvýzkum

Předvýzkum byl proveden u pedagoga/ředitele základní školy v Praze 9-Klánovicích, kdy údaje z tohoto dotazníku nebyly vyhodnocovány, jelikož účelem tohoto předvýzkumu bylo pouze ověření srozumitelnosti jednotlivých otázek a odpovědí.

8.4 Charakteristika zkoumaného souboru

Základním souborem pro realizovaný empirický výzkum, který byl proveden ve školním roce 2011/2012, byli pedagogové náhodně vybraných 130 ti základních škol, které jsou situovány v různě velkých obcích a městech⁵⁴ a jsou zde zastoupeni žáci ze všech sociálních vrstev obyvatel České republiky, ale v porovnání s celkovým počtem všech základních škol na území České republiky, může být jen těžko brán jako reprezentativní.

Otázky v dotazníku byly mimo jiné zaměřeny na zkušenosti jednotlivých pedagogů s identifikováním šikany projevující se mezi žáky základních škol a využívání pomoci dalších institucí při zjištění šikany. Otázky byly orientovány také kyberšikanu zjištěnou v prostředí základních škol.

Nestandardizovaný dotazník pro pedagogy základních škol obsahoval 25 otázek, z čehož v jedné otázce je požadováno označení stupněm 1 - 3 a u zbývajících otázek bylo vždy požadováno zaškrtnutí křížkem **X** u odpovědi, popř. odpovědí, které se co nejvíce blížily názoru či zkušenosti dotazovaného.

8.5 Metodologie výzkumu

Při prováděném výzkumu byly použity dvě různé metody. V teoretické části byl proveden výběr a studium literatury od autorů knižních publikací, jež se fenoménem zvaným šikana zabývají (viz seznam literatury). V praktické části byl využit kvantitativní výzkum technikou dotazníku, který byl vypracován na základě studia odborné literatury a na podkladě praktických zkušeností autora. Výhodou dotazníku je anonymita, získání odpovědí od všech nebo alespoň od větší části dotázaných, získání většího množství informací, které se dobře vyhodnocují. Nevýhodou je skutečnost, že odpovědi mohou být zkreslené a to ať již záměrně, či z důvodu nepochopení otázky. Proto je důležitá formulace otázek tak, aby pokud možno nepřipouštěly dvojí výklad. Další nevýhodou je skutečnost, že nemáme možnost sledovat komunikaci dotazovaných a dále, že tito nemusí zodpovědět všechny otázky.

Dotazník (viz příloha č. 1) byl zadáván přímo autorem, případně cestou ředitele základní školy v Praze 9 - Klánovicích. V dotazníku byly uvedeny instrukce pro vyplnění a dotazník byl stylizován tak, aby celé jeho přečtení a vyplnění nezabralo respondentovi více, jak 30 minut času. Návrh dotazníku, formulace otázek, kontrolních

⁵⁴ http://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_m%C4%9Bst_v_%C4%8Cesku_podle_po%C4%8Dtu_obyvatel

dotazů a nalezení kompromisu mezi počtem otázek a příliš zatěžující délkou dotazníku je kritická část celé práce. V neposlední řadě je třeba vzít v úvahu alespoň částečnou anonymitu šetření. I přes to, že jsem se snažil omezit na formulování jednoduchých a krátkých otázek, bylo potřeba dát pozor na to, aby u příliš jednoduchých otázek nebyla na první pohled patrná očekávaná „správná“ odpověď. Stejně tak je problém v přípravě odpovědí – samozřejmě, že je nutné u všech otázek nabízet množinu možných odpovědí. Počet otázek je limitován výše uvedeným počtem otázek, protože při dobrovolném vyplňování rozsáhlejšího dotazníku by mohlo dojít ke snaze o rychlé vyplnění dotazníku a tím by nebyla zaručena kvalita odpovědí pro další kompletaci a výzkum.

Dotazník byl přehledněji vyhodnocení rozložen do 4 oblastí:

- 1) Obecné informace o sídle školy a pedagogickém sboru.
- 2) Část A – problematika šikany.
- 3) Část B – problematika kyberšikany.
- 4) Část C – možnosti prevence, represe, eliminace šikany a kyberšikany.

Dotazníky byly respondentům administrovány v průběhu měsíce září až listopad 2011, v měsíci prosinec 2011 byl proveden sběr dotazníků, následně byla data získaná výzkumem zpracována v rozmezí měsíců leden a únor 2012 a výstupy byly vyhodnoceny a analyzovány v březnu 2012.

8.6 Vyhodnocení dotazníkového šetření (viz příloha č. 2)

Analýza výpovědí zkoumané skupiny

Celkově byl dotazník rozeslán nebo předán na 130 základních škol v rámci celé České republiky s přihlédnutím k vyváženosti v počtu obyvatel v daném městě. Na každé škole byl vybrán vždy pouze jeden pedagog, který dotazník obdržel a vyplnil. Jedenáct dotazníků bylo po vyhodnocení vyřazeno pro neúplnost, devatenáct dotazníků se nevrátilo. Zhodnocení pak bylo provedeno jednoduchými kvantitativními metodami.

Vaše škola se nachází v obci:

Z vyhodnocení a grafu vyplývá, že nejvíce respondentů vykonává pedagogickou praxi v obcích s méně než 20 tisíc obyvatel, kde takto situovaných základních škol je v České republice nejvíce, což v sobě zahrnuje i školy vesnické. Větší města nad 50 tisíc obyvatel jsou zastoupeny patnácti pedagogy.

Pedagogický sbor školy je tvořen dostatečným počtem pedagogů:

Padesát procent respondentů je názoru, že počet vyučujících je dostatečný pro potřeby školy, což vysvětlujeme umístěním škol v menších městech a vesnicích, které nedostatkem pedagogů netrpí, nejedná se tedy pravděpodobně o školy přeplněné. Ovšem přesně druhá polovina pedagogů se domnívá, že pedagogický sbor je nedostatečně zastoupen a je nutno počet vyučujících zvýšit, v tomto případě hovoříme především o větších městech, kde bývá leckdy problémem dítě do školy umístit, a to právě kvůli naplnění limitu počtu žáků ve škole, stanoveným kapacitou školy.

Má pedagogická praxe je:

Největší zastoupení v našem dotazníku zaujímají vyučující s pedagogickou praxí od deseti do dvaceti let, což je možno vysvětlit tím, že s nárůstem obtížnější zvladatelnosti žáků, starší a zkušenější pedagogové odcházejí ze školství. Toto tvrzení dokládá i zastoupení respondentů v našem dotazníku – pedagogická praxe pouze čtyř z nich je nad 20 let odpracovaných jako pedagog ve školství. Pedagogů s praxí do deseti let je v našem případě 33 a potvrzuje to výsledky mnoha výzkumů, že mladých učitelů je celkově v naší republice citelný nedostatek.

Má výuka se převážně týká:

Výuka pedagogů na první a druhém stupni ZŠ se prolíná především v menších městských aglomeracích a na vesnicích. V našem dotazníku nejvyšší počet pedagogů vykonává svou pedagogickou praxi právě v obcích do 20 tisíc, z tohoto důvodu se ve 44 případech prolíná výuka pedagogů na první i druhém stupni přibližně ve stejném počtu odučených hodin.

Kolik případů kvalifikovaných jako šikana ročně řešíte ve své škole?

Ze sta pedagogů celých 56 odpovědělo na položenou otázku negativně. 44 pedagogů uvádí, že jejich škola řešila průměrně do pěti případů šikany za rok.

Musíme ovšem v tomto případě počítat s tím, že ne jeden případ, který by jiný pedagog nebo pedagogický sbor, kvalifikoval jako jasný případ šikany, je jinde označen a řešen jako běžný kázeňský přestupek apod., stejně tak jako že každý pedagog má jinou hranici mezi nevinným postrkováním se mezi žáky a již zmíněným fyzickým násilím jako jedním z prvních signálů možného šikanování.

Jaká je podle Vás nejčastější příčina výskytu šikany na základní škole?

Nejčastější odpovědi pedagogů v 37 případech bylo, snaha se pobavit, což lze prisuzovat k výši rozumové vyspělosti žáků, kteří nechápou nebezpečnost šikany. Ve 36 případech byla označena odpověď, že důvodem je vybíjení agresivity, 28 dotázaných odpovědělo, že důvodem je ukázat se před ostatními a pouze 6 dotázaných se přiklonilo k odpovědi, že hlavním důvodem výskytu šikany je finanční nebo majetkový prospěch.

V jaké míře, dle Vašeho odhadu, se daří případy kvalifikované jako šikana na Vaší škole zjistit?

Největší počet pedagogů se přiklání k tomu, že na jejich škole jsou odhaleny všechny případy šikany mezi žáky. Jediný pedagog zastává názor, že sice žádný případ šikany na škole, kde vyučuje, nezjistili, ale přesto připouští, že na jejich škole šikana existuje. 13 z dotazovaných označilo v dotazníku odpověď, že šikana na jejich škole není vůbec, což si lze vysvětlit několika způsoby.

Jaký je u zjištěných případů šikany na Vaší škole mezi oběťmi podíl dívek a chlapců?

60 respondentů označilo v dotazníku odpověď, že podíl obětí v případech šikany je nastejno, tedy stejný počet chlapců a i dívek. 7 respondentů uvedlo, že mezi oběťmi je více dívek, ale naopak 20 pedagogů ze všech dotázaných uvedlo, že je jako obětí šikany větší podíl chlapců. 13 odpovědí bylo, že na jejich škole se případy šikany nevyskytují, anebo nebyly zjištěny.

Jaký je podle Vás výskyt případů šikana na základní škole?

Celá polovina dotázaných pedagogů se přiklání na základě svých zkušeností k tomu, že počet případů šikany neklesá ani neroste. Rostoucí tendenci případů šikany zastávají čtyři pedagogové, sedm se domnívá, že případů šikany na škole ubývá.

Přestože šikana ve školách je v současné době slovo skloňované ve všech pádech, 26 pedagogů na tuto otázku nedokáže odpovědět.

Dokázal (a) byste vysvětlit či definovat pojem kyberšikana?

S pojmem kyberšikana se setkala a dokáže jej vysvětlit 94 pedagogů ze sta. V dnešní době se přesto najde šest pedagogů ze sta, kteří tento pojem přesněji vysvětlit nedokážou a pravděpodobně netuší, co se pod tímto pojmem skrývá.

Ve Vaší škole byl zaznamenán výskyt kyberšikany?

Výskyt kyberšikany byl zaznamenán na 24 základních školách ze sta, což je skoro čtvrtina. V celých 76 případech pedagogové kyberšikanu nezjistili anebo se v jejich škole doposud neprojevila.

Pokud byl zaznamenán výskyt kyberšikany, tak na kterém stupni Vaší školy?

Ve všech případech zjištěné kyberšikany hovoříme o žácích II. stupně ZŠ.

Jaký je u zjištěných případů kyberšikany na Vaší škole mezi oběťmi podíl dívek a chlapců?

Z výše uvedených 24 případů zjištěné kyberšikany respondenti uvedli, že se v 10-ti případech (42 %) stali obětí chlapci a stejně tak v 10-ti případech dívky. 16% z pedagogů, jež odpověděli na tuto otázku, uvedlo, že podíl obětí zjištěné kyberšikany na základní škole byl stejný, tedy stejný počet dívek i chlapců.

Co má dle Vašeho názoru největší vliv na výskyt kyberšikany na základní škole?

Celkem 68 ze všech dotázaných pedagogů uvedlo, že největší vliv na výskyt kyberšikany na základní škole má skladba dětí z různých sociálních skupin, což lze chápat tak, že nezáleží tolik na poloze sídla školy, ale hlavně na skladbě žáků ve třídě nebo v ročníku z různých sociálních skupin obyvatel. Jako další důvod výskytu kyberšikany bylo 33 dotázanými uvedeno, že důvodem je nestejně sociální zázemí dětí ve stejné věkové skupině. Pouze 11 dotázaných si myslí, že důvodem vlivu na výskyt kyberšikany je poloha sídla školy.

Jaký je podle Vás výskyt případů kyberšikany na základní škole?

Proti názoru na stagnující tendenci šikany (viz výše) celých 74 pedagogů zastává názor, že kyberšikana má rostoucí tendenci. Ani jeden pedagog si nemyslí, že počet případů kyberšikany klesá. O stagnaci hovoří 11 pedagogů. Z tohoto lze vyvodit závěr, že kyberšikana mezi žáky základních škol je současný novodobý fenomén, který je ale díky své obšírnosti a možnosti elektronických technologií velmi neprobádaným tématem.

Domníváte se, že Váš pedagogický sbor má k dispozici dostatek možných nástrojů k zabránění výskytu šikany?

Přestože většina pedagogů zastává názor, že všechny případy šikany na jejich škole jsou zjištěny (viz výše), k zabránění výskytu šikany má dostatek možných nástrojů pouze 24 škol. Celých 66 dotázaných se přiklání k názoru, že na své škole mají nedostatek nástrojů k zabránění výskytu šikany. Deset dotázaných není schopno na položenou otázku odpovědět.

Jaké preventivní nástroje ve Vaší škole využíváte pro eliminaci výskytu šikany?

Oslovení pedagogové na svých školách využívají hned několika preventivních nástrojů, v první řadě se přiklání k diskuzi se žáky (86 pedagogů), velký význam preventivním programům a doporučením MŠMT přikládá 40 pedagogů. Čtyři pedagogové na svých školách využívají diskuze s odborníky např. z Linky bezpečí.

Jaké represivní nástroje ve Vaší škole využíváte vůči pachatelům šikany?

V tomto případě dochází rovněž ke kombinaci nástrojů, tentokrát represivních. Oslovení pedagogové jednoznačně přikládají největší význam pohovoru s rodiči agresora, v 80-ti případech při odhalení šikany může dojít ke snížení známky z chování. Ve 20-ti případech šikany je kromě pohovoru s rodiči agresora tento skutek oznámen např. orgánům činným v trestním řízení. V pěti případech agresor předstupuje před výchovnou komisi.

Jaké další represivní nástroje by podle Vás pomohly ke snížení výskytu šikany?

73 respondentů uvedlo, že si myslí, že mezi další represivní nástroje by měl být zařazena povinnost aby žák – agresor společně s rodiči musel po určitou dobu pravidelně docházet k psychologovi. 70 respondentů ze všech dotázaných, taktéž

označilo možnost přeřazení žáka do speciální školy bez souhlasu jeho rodičů. 2 respondenti odpověděli vlastními slovy, že dalším účinným nástrojem by mohlo být přeřazení agresora do výchovného ústavu a to po určitou dobu.

Domníváte se, že řešení projevů šikany je lepší „rozkřiknout“ i mezi ostatní žáky a rodiče nebo je účinnější toto řešit pouze se zúčastněnými?

56 dotázaných nedokázalo posoudit, zda-li je podle nich účinnější celou věc řešit jen v okruhu zúčastněných, nebo zda-li by bylo účinnější případ šikany „rozkřiknout“ mezi ostatní žáky.

Jaký druh šikany v souvislosti se žáky ZŠ v současné době považujete za závažnější?

Po celkovém součtu hodnocení jednotlivých odpovědí bylo zjištěno, že jako nejzávažnější problém, je v současné době vnímán problém kyberšikany, jako méně závažná je psychická šikana a nejméně závažná je dle názoru pedagogů fyzická šikana.

Jaký je podle Vás vliv prevence a represe na minimalizaci kyberšikany?

Jako účinné nástroje na minimalizaci kyberšikany na škole uvádí 55 pedagogů prevenci i represe. Po patnácti pedagogích se domnívá, že represe nebo prevence použít jako samostatný nástroj k minimalizaci šikany je účinná a 15 z dotázaných uvedlo, že si myslí, že prevence ani represe nemá vliv na snížení kyberšikany mezi žáky základních škol.

Domníváte se, že MŠMT se dostatečně věnuje problematice výskytu a eliminaci kyberšikany mezi žáky ZŠ?

55 dotázaných označilo jako svou odpověď tu, v níž bylo uvedeno, že této problematice není ze strany MŠMT věnována dostatečná pozornost. 30 respondentů odpovědělo, že MŠMT vydává pouze obecná stanoviska bez patřičného rozboru problému a jen 15 dotázaných si myslí, že ze strany MŠMT je této problematice věnována dostatečná pozornost.

Pedagogický sbor na naší škole byl dostatečně informován o projevech kyberšikany.

V dostatečné míře o projevech kyberšikany bylo informováno 50 pedagogů, 40 odpovědělo, že obdrželo pouze základní informace a 10 dotázaných sdělilo, že o problematice kyberšikany nebyly informováni.

O tuto problematiku se sám/sama zajímám, vyhledávám si dostupné informace.

70 pedagogů ze sta dotázaných se o problematiku kyberšikany samo zajímá, vyhledává si dostupné informace a zbytek, tedy 30 odpovědělo, že se o problematiku nad rámec informací poskytnutých školou či MŠMT nezajímá.

9 Diskuze

Základní školy v České republice se velmi často potýkají s výskytem sociálně-patologických jevů. K nejrozšířenějším fenoménům se řadí šikana a s velmi rychlým nástupem a rozvojem nových moderních elektronických technologií do společnosti, lze mezi tyto jevy zařadit i kyberšikanu.

Zkušenosti a odpovědi pedagogů základních škol, které jsou situovány v různě velkých obcích a městech a jsou zde zastoupení žáci ze všech sociálních vrstev obyvatel, v tomto výzkumu nasvědčují, že nejen šikana jako taková se všemi projevy, ale i kyberšikana je v současném moderním světě velmi závažným problémem, který má vzestupnou tendenci, oproti šikaně, která v současné době stagnuje.

Problematikou šikany v současném období se autor již částečně zabýval ve své bakalářské práci na téma „Nedostatek represivních nástrojů vůči nezletilým jako jedna z možných příčin nárůstu šikany na základních školách a vliv sociálního prostředí školy“ (ARC Kolín, 2008). Lze tedy konstatovat, že v některých oblastech došlo od této doby k výraznému posunu, kladně zejména ve včasnejším odhalování šikany a záporně zejména k výraznému nárůstu novodobého fenoménu - kyberšikany. V předchozím výzkumu bylo zjištěno, jak významnou roli v boji se šikanou může hrát připravenost pedagogických pracovníků, kterou lze získat prostřednictvím specializovaných kurzů, studií odborné literatury či nejrůznějších školení. Tímto, lze prokázat větší teoretickou, ale zejména praktickou připravenost pedagogických pracovníků k řešení školního násilí a k vytváření zdravého školního prostředí.

Velmi významný zde je i fakt, že se nepodařilo nashromáždit zpět všechny rozeslané dotazníky. Příčin může být několik, od nedostatku času k vyplnění dotazníku, přes chybnou internetovou komunikaci až po to, že jsou stále v naší republice školy, které berou výskyt šikany na své škole jako něco špatného, něco ostudného, odsuzujícího. Je to pravděpodobně dáno zejména tím, že problém zvaný šikana je u některých pedagogických pracovníků stále podceňován a bagatelizován, jak tomu bylo v minulosti. Ve většině základních škol tento problém již není tabu, ale o tomto problému se i otevřeněji hovoří a to jak mezi žáky, tak zejména mezi pedagogy a rodiči žáků. Nyní není například hanbou pro třídního učitele, že se v jeho třídě objevují projevy šikany nebo kyberšikany, ale jde právě o částečné vítězství, zejména v tom, že se toto podařilo odhalit a objasnit. A to ještě dříve, než došlo k úplné újmě na zdraví nebo psychickém stavu žáka, újmě na majetku a podobně.

Materiálů pro vzdělávání pedagogů v oblasti šikany na školách přibývá, objevuje se i mnoho a mnoho dostupných internetových tiskovin a portálů, kde lze získat zejména základní a leckdy velmi cenné a kvalitní informace k této problematice, které vycházejí z praktických zkušeností s touto problematikou. Bylo taktéž zpracováno mnoho a mnoho krátkodobých, střednědobých ale i dlouhodobých projektů v oblasti prevence šikany a kyberšikany. Jedním z nejznámějších a také nejlépe propracovaných je internetový projekt E-Bezpečí. Hlavním cílem a úkolem tohoto projektu je identifikace a analýza nebezpečné komunikační praxe, vázané na elektronickou komunikaci, systematizace získaných informací a jejich následné zveřejnění prostřednictvím internetového portálu, který mohou využívat jak studenti pedagogických oborů, tak také současní pedagogové.

Z provedeného výzkumu, je taktéž patrné, že základní školy podle názoru některých pedagogů těchto škol, nemají dostatečné legislativní pravomoci, což se velmi negativně projevuje i při zjištění a následném řešení vzniklých případů šikany, nebo kyberšikany. Odpovědní úředníci ministerstva školství se tímto problémem již snaží zabývat a v rámci platné legislativy se pokoušejí najít způsoby, jak se lze účinně těmto sociálně patologickým jevům bránit, nebo jim předcházet, vydáváním novelizací pokynů k této problematice.

Závěr

Tato práce si kladla za cíl provést zkoumání zejména výskytu a možnosti eliminace šikany na základních školách. Byly hledány a zkoumány důvody výskytu sociálně patologického jevu – šikany a při tomto bylo zjištěno, že v současné době je k tomuto problému mezi žáky základních škol přidružen rychle se rozvíjející fenomén, zvaný kyberšikana. Potvrdilo se, že výskyt šikany je v očích pedagogů a odpovědných pracovníků škol viděn v současnosti jako stagnující, což je jistě velice příjemné zjištění, ale výskyt kyberšikany mezi žáky základních škol zažil v posledním období opravdu raketový nástup. Kyberšikana narůstá zejména kvůli nepříznivému klimatu v třídním kolektivu, je částečně ovlivňována také různorodostí sociálních vrstev žáků základních škol, dále nezájmem žáků o výuku a vede leckdy ke snížení respektu k vyučujícímu a zejména k neúctě k ostatním spolužákům. Nedostatek respektu k pedagogům a pocity nudy při vyučování ve spojení s možností používání např. mobilních telefonů na základních školách, jsou velmi často jedny z důvodů toho, že u žáků dochází k nástupu kyberšikany, která se projevuje nahráváním spolužáků či pedagogů na mobilní telefon a následným rozesíláním těchto zesměšňujících videí ostatním žákům školy nebo jejich umístěním na různých anonymních internetových serverech. Přestože existuje vůle tomuto jevu čelit, není v možnostech škol, se tomu nějak aktivně bránit. Snad jen doplněním školního řádu o zákaz používání mobilních telefonů během vyučovacích hodin.

Vyšla najevo taktéž skutečnost, že nárůst kyberšikany je v přímé souvislosti s ne zcela pozitivním vztahem školy a rodičů žáků škol. Rodičovská veřejnost se pravděpodobně nezajímá o to, jaké internetové stránky navštěvuje jejich dítě v době, kdy tráví své volno u počítače a k jakým účelům tyto stránky využívá.

Podle výsledků šetření bylo také zjištěno, že část pedagogů základních škol, či výchovných pracovníků těchto škol, nedokáže v zárodku šikanu nebo kyberšikanu mezi žáky odhalit a poté ji účelně řešit.

Z výsledků provedeného šetření také vyplynulo, že, pedagogové na základních školách jsou k projevům šikany či kyberšikany poměrně citliví, velmi malá část z nich, většinou ti kteří již mají praktickou zkušenost s problémem šikany či kyberšikany, dokáží její projevy vnímat, snaží se ji i eliminovat, ale stále jim pravděpodobně chybí dostatek nástrojů k možné nápravě a nejsou ani schopni se vzájemně shodnout na tom, jak případné zjištění šikany či kyberšikany vlastně řešit.

Vzhledem k výše uvedeným výsledkům můžeme konstatovat, že cíle, jež byly zpočátku kladeny při tvorbě této práce, byly splněny a dále můžeme doufat, že příští práce zabývající se tímto tématem, dospěje ještě k pozitivnějším výsledkům, ať již ve formě větší úspěšnosti při odhalování a řešení šikany, nebo v ideálním případě ve snížení a postupné eliminaci výskytu šikany a kyberšikany v moderním školství vůbec.

Ke stanoveným hypotézám tedy můžeme uvést, že stanovená hypotéza H1 se nepotvrdila a stanovené hypotézy H2 a H3 se potvrdily.

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zabývá výskytem šikany a kyberšikany na základních školách mezi žáky, preventivními programy a represivními nástroji, které mají jednotlivé dotazníkem oslovené základní školy k dispozici. Na základě vyplněných dotazníků autor zpracoval ke každé předestřené hypotéze grafy a tabulky, provádí jejich rozbor a zamýšlí se nad výskytem, prevencí, represí a nad možnou eliminací šikany a kyberšikany mezi žáky na základních školách.

Klíčová slova

žák, pedagog, základní škola, šikana, kyberšikana, posttraumatická stresová porucha, agresor, oběť, eliminace, internet, sociální sítě, prevence

Annotation

This thesis deals with bullying and cyberbullying among primary school pupils, prevention programs and law enforcement tools that have individual questionnaire addressed elementary schools available. Based on questionnaires prepared by the author he works out graphs and tables to each hypothesis, performs the analyzes and speculates about the incidence, prevention, repression and elimination of possible bullying and cyberbullying among pupils in primary schools.

Keywords

Pupil, teacher, elementary school, bullying, cyberbullying, posttraumatic stress disorder, aggressor, victim, elimination, internet, social networks, prevention.

Seznam literatury

Prameny:

1. Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník
2. Zákon č. 563/2004 Sb., Zákon o pedagogických pracovnících
3. Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j.24 246/2008 –6

Literatura:

1. BENDL, Stanislav. *Neukázněný žák*. Praha: ISV, 2004. ISBN 80-86642-36-34
2. BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9
3. BENDL, Stanislav. *Školní kázeň: metody a strategie*. Praha: ISV nakladatelství, 2001. ISBN 8085866803
4. ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Praha: Portál, 2000. 3 vydání. ISBN 80-86898-73-3
5. HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-803-1
6. KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X
7. KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5
8. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5
9. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál 2007. ISBN 978-80-7367-504-2
10. MUNDEN, Alison, ARCELUS, Jon. *Poruchy pozornosti a hyperaktivita*. Praha: Portál, 2006, ISBN 978-80-7367-430-4
11. PORTMANNOVÁ, Rosemarie. *Jak zacházet s agresivitou*, Praha, Portál, 1996, ISBN 80-7178-094-4
12. ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9

13. SVOBODA, Mojmir, KREJČÍŘOVÁ, Dana, VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8
14. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3
15. VIZINOVÁ, Daniela, PREISS, Marek. *Psychické trauma a jeho terapie*. Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-284-X

Jiné zdroje:

1. SLOVNÍK CIZÍCH SLOV. Praha: SPN, 2002. ISBN 80-90-1647-8-1

Internetové zdroje:

1. <http://bezpecne-online.cz>
2. <http://cs.wikipedia.org/wiki>
3. <http://horka-linka.saferinternet.cz>
4. <http://chat.linkabezpeci.cz>
5. <http://policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>
6. <http://prevence-praha.cz/agrese-a-sikana>
7. <http://proti-sikane.safeinternet.cz/sikana-a-kybersikana>
8. <http://www.bezpecne-online.cz/surfuj-bezpecne/komunikace-se-svetem/zatoc-s-kybersikanou>
9. <http://www.ditekrize.cz/linka-duvery/2/mas-starosti>
10. <http://www.e-bezpeci.cz>
11. <http://www.google.cz/familysafety>
12. <http://www.kybersikana.eu/2011/06/desatero-bezpecnosti-na-socialnich.html>
13. <http://www.linkabezpeci.cz>
14. <http://www.minimalizacesikany.cz>
15. <http://www.modralinka.cz>
16. <http://www.msmt.cz/pronovinare/dotacni-programy-na-podporu-prevence>
17. <http://www.ncbi.cz>

18. <http://www.nicm.cz>
19. <http://www.prevencekybersikany.cz/jak-se-branit>
20. <http://www.prvok.upol.cz/index.php/vyzkum>
21. <http://www.sikana.org>
22. <http://www.szs-ji.cz/pro-studenty/krizove-linky>
23. <http://www.szs-pardubice.cz/sikana-218>
24. <http://www.streetwork.cz>
25. <http://www.ucitelskenoviny.cz/archiv>

Obrázky:

1. Obrázek č. 1: Šikana – nevinné klukovské pošťuchování?
2. Obrázek č. 2: Kyberšikana – chat na sociálních a mobilních sítích
3. Obrázek č. 3: Kyberšikana – zesměšňující video umístěné anonymně na webu

Přílohy

Příloha č. 1 – Vzor rozesílaného dotazníku.

Příloha č. 2 – Grafické vyhodnocení dotazníků.

Příloha č. 1 – vzor rozesílaného dotazníku

DOTAZNÍK

Výskyt a možnosti eliminace šikany na základních školách

Vyberte prosím vždy odpověď nebo odpovědi, které se co nejvíce blíží Vašemu názoru či Vaší zkušenosti. Prosím o upřímnost, neodpovídejte tak, jak by se podle Vás „mělo“ odpovědět, ale podle skutečnosti, podle Vašich dosavadních zkušeností. Vaše odpovědi budou zpracovány anonymně a výhradně pro potřeby statistiky, která je součástí magisterské diplomové práce, bez uvedení konkrétních detailů, škol či osob.

Vybranou odpověď (možno i více odpovědí) zaškrtněte pomocí písmene X, oznámkujte, popř. volně doplňte vlastními slovy.

Děkuji

Bc. Václav Pertl, student IMS UTB ve Zlíně

Obecné informace sloužící k získání podkladů o pedagogickém sboru Vaší školy.

Vaše škola se nachází v obci:

- a) nad 50 tis. obyvatel
- b) od 20 tis. do 50 tis. obyvatel
- c) s méně než 20 tis. obyvateli

Pedagogický sbor školy je tvořen dostatečným počtem pedagogů

- a) ano
- b) ne

Má pedagogická praxe je

- a) do 10 let
- b) 10 - 20 let
- c) více jak 20 let

Má výuka se se převážně týká

- a) I. stupně
- b) II. stupně
- c) učím zhruba stejný počet hodin na I. I na II. stupni

Mimoškolní aktivity školy ve vztahu k žákům ZŠ - školení, semináře, kurzy.....)

- a) jsou dostatečné a široké
- b) nejsou dostatečné

ČÁST A.

Kolik případů kvalifikovaných jako šikana ročně řešíte ve své škole?

- a) žádný případ šikany nebo naše škola doposud neřešila
- b) 1 – 5 případů za rok
- c) 6 – 10 případů za rok
- d) více než 10 případů za rok

Jaká je podle Vás nejčastější příčina výskytu šikany na základní škole?

- a) snaha se pobavit
- b) finanční nebo majetkový prospěch
- c) ukázat se před ostatními
- d) vybíjení agresivity

V jaké míře, dle Vašeho odhadu, se daří případy kvalifikované jako šikana na Vaší škole zjistit?

- a) zjištěny jsou všechny, nebo téměř všechny případy šikany
- b) zjištěných případů šikany je spíše méně než nezjištěných
- c) žádné případy nebyly zjištěny, ale máme důvodné podezření, že šikana v naší škole existuje
- d) žádné případy nebyly zjištěny, v naší škole se případy šikany nevyskytují

Jaký je u zjištěných případů šikany na Vaší škole mezi *oběťmi* podíl dívek a chlapců?

- a) více chlapců
- b) více dívek
- c) nastejno
- d) v naší škole se případy šikany nevyskytují nebo nebyly zjištěny

Jaký je podle Vás výskyt případů šikany na základní škole?

- a) rostoucí
- b) klesající
- c) stagnující
- d) na naší škole nebyl zjištěn výskyt šikany
- e) nedokážu posoudit

ČÁST B.

Dokázal(-a) byste vysvětlit či definovat pojem kyberšikana?

- a) ano
- b) ne

Ve Vaší škole byl zaznamenán výskyt kyberšikany

- a) ano
- b) ne

Na kterém stupni Vaší školy je větší výskyt kyberšikany?

- a) I stupeň ZŠ
- b) II stupeň ZŠ
- c) zhruba stejně na obou stupních

Jaký je u zjištěných případů kyberšikany na Vaší škole mezi *oběťmi* podíl dívek a chlapců?

- a) více chlapců
- b) více dívek
- c) nastejno
- d) v naší škole se případy kyberšikany nevyskytují nebo nebyly zjištěny

Co má dle Vašeho názoru největší vliv na výskyt kyberšikany na základní škole?

- a) sociální zázemí dětí
- b) poloha sídla školy
- c) skladba dětí z různých sociálních skupin
- d) jiné:

Jaký je podle Vás výskyt případů kyberšikany na základní škole?

- a) rostoucí
- b) klesající
- c) stagnující
- d) nedokážu posoudit

ČÁST C.

Domníváte se, že Váš pedagogický sbor má k dispozici dostatek možných nástrojů k zabránění výskytu šikany?

- a) ano, počet prostředků je dostačující
- b) ne, počet prostředků je nedostačující
- c) nedokážu posoudit

Jaké preventivní nástroje ve Vaší škole využíváte pro eliminaci výskytu šikany

- a) preventivní programy a doporučení MŠMT
- b) diskuzi pedagogů se žáky (rozbor modelových příkladů)
- c) seznámení se zjištěnými případy
- d) exkurze do zařízení typu Linky bezpečí apod. včetně diskuze s odborníky

Jaké represivní nástroje ve Vaší škole využíváte vůči pachatelům šikany?

- a) pohovor s rodiči agresora
- b) snížení známky z chování
- c) oznámení jiným orgánům, např. Policii ČR, oddělení soc. péče o děti apod.
- d) výchovná komise
- e) jiné:

Jaké další represivní nástroje by podle Vás pomohly ke snížení výskytu šikany?

- a) možnost přeřazení žáka do speciální školy bez souhlasu rodičů, psychologa apod.
- b) možnost určení povinných návštěv žáka a rodičů u psychologa po určitou dobu
- c) jiné:

Domníváte se, že řešení projevů šikany je lepší „rozkřiknout“ i mezi ostatní žáky a rodiče nebo je účinnější toto řešit pouze se zúčastněnými?

- a) pro prevenci a účelnost je lepší toto „rozkřiknout“
- b) je lepší toto řešit v úzkém okruhu zúčastněných
- c) nedokážu posoudit

Jaký druh šikany v současné době považujete za závažnější? Očíslujte v rozmezí 1 – 3

(1-nejzávažnější / 3-nejlehčí):

- a) fyzická šikana
- b) psychická šikana
- c) kyberšikana

Jaký je podle Vás vliv prevence a represe na minimalizaci kyberšikany?

- a) prevence i represe má vliv na snížení kyberšikany
- b) prevence má vliv na snížení kyberšikany
- c) represe má vliv na snížení kyberšikany
- d) prevence ani represe nemají vliv na snížení kyberšikany

Domníváte se, že MŠMT se dostatečně věnuje problematice výskytu a eliminaci kyberšikany mezi žáky ZŠ?

- a) ano, této problematice je ze strany MŠMT věnována dostatečná pozornost
- b) ne, této problematice není ze strany MŠMT věnována dostatečná pozornost
- c) MŠMT vydává pouze obecná stanoviska bez patřičného rozboru problému kyberšikany
- d) nedokážu posoudit

Pedagogický sbor na naší škole byl dostatečně informován o projevech kyberšikany

- a) byl informován v dostatečné míře
- b) pouze základní informace
- c) nebyl informován

O tuto problematiku se sám/sama zajímám, vyhledávám si dostupné informace

- a) ano
- b) ne

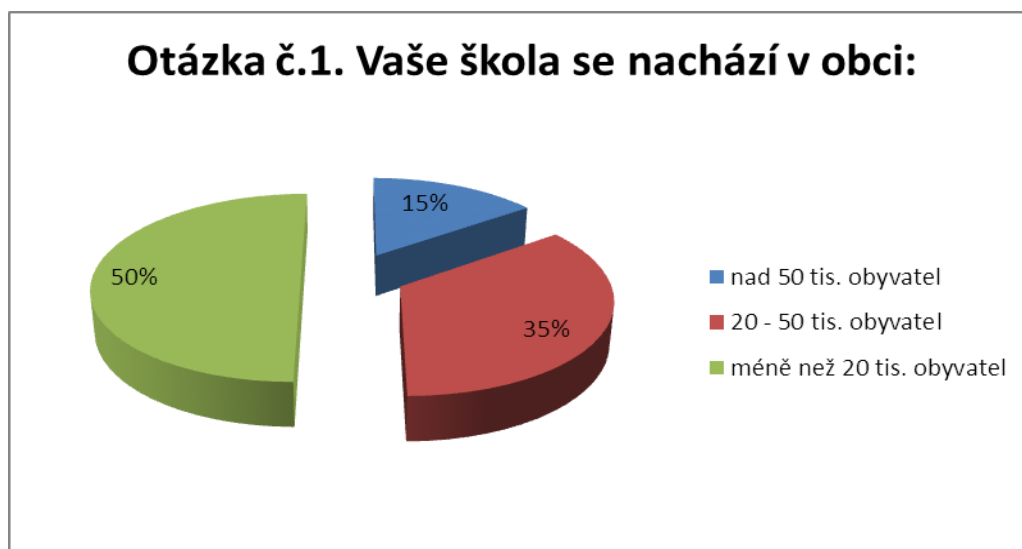
Mnohokrát děkuji za Váš čas věnovaný tomuto dotazníku. Bc. Václav Pertl

Příloha č. 2 – grafické vyhodnocení dotazníků

Graf č. 1

Vaše škola se nachází v obci:

nad 50 tis. obyvatel	15
20 - 50 tis. obyvatel	35
méně než 20 tis. obyvatel	50

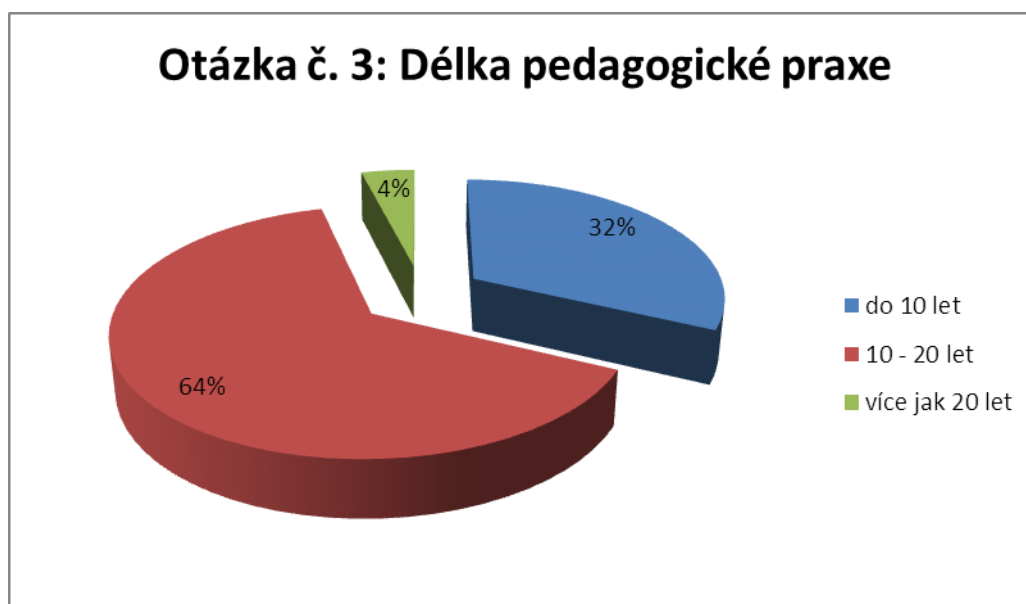

Zdroj: vlastní grafické zpracování

Graf č. 2

Má pedagogická praxe je:

do 10 let	32
10 - 20 let	64
více jak 20 let	4

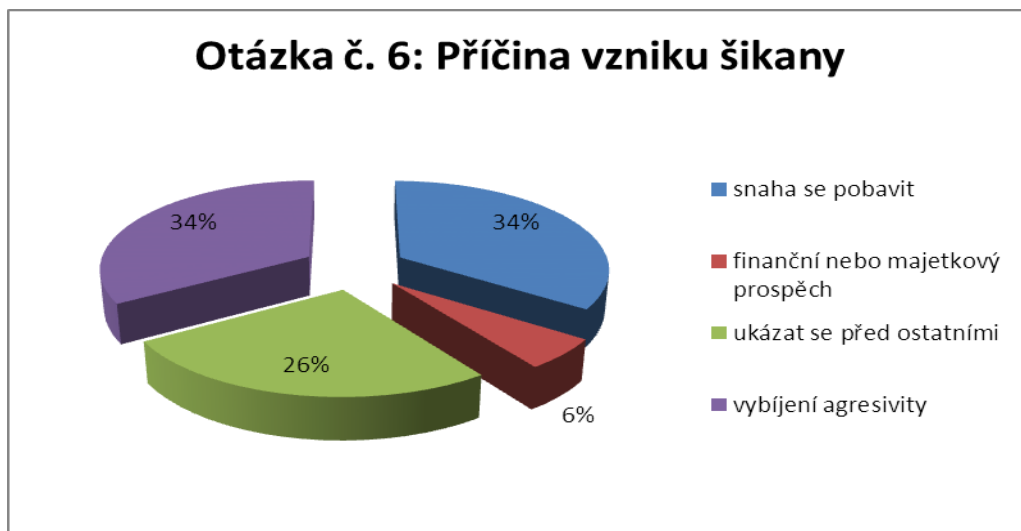

Zdroj: vlastní grafické zpracování

Graf č. 3:

Jaká je podle Vás nejčastější příčina vzniku šikany na základní škole:

snaha se pobavit	37
finanční nebo majetkový prospěch	6
ukázat se před ostatními	28
vybíjení agresivity	36

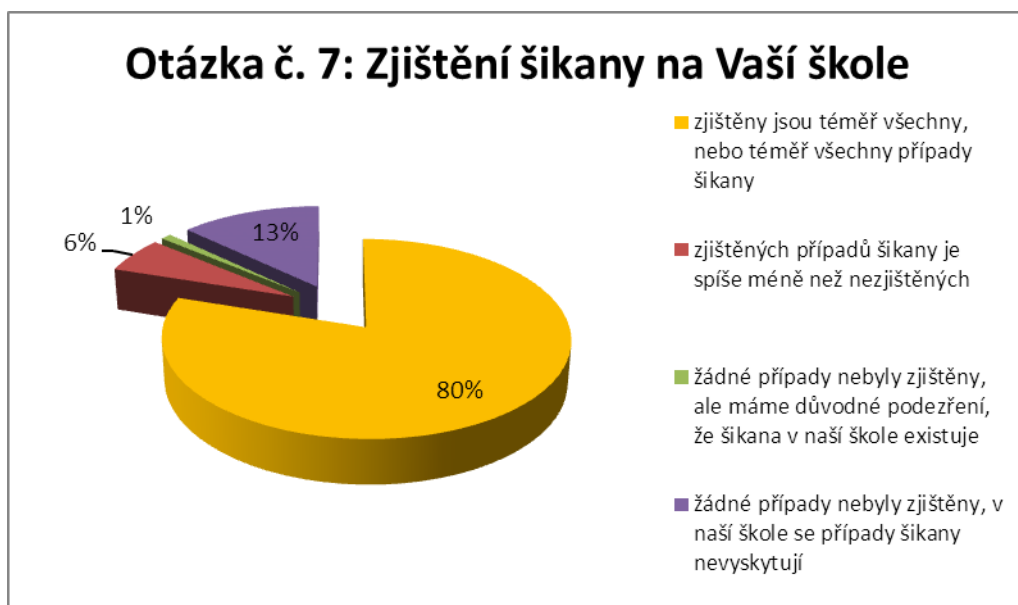

Zdroj: vlastní grafické zpracování

Graf č.4:

V jaké míře, dle Vašeho odhadu, se daří případy kvalifikované jako šikana na Vaší škole zjistit:

zjištěny jsou téměř všechny, nebo téměř všechny případy šikany	80
zjištěných případů šikany je spíše méně než nezjištěných	6
žádné případy nebyly zjištěny, ale máme důvodné podezření, že šikana v naší škole existuje	1
žádné případy nebyly zjištěny, v naší škole se případy šikany nevyskytují	13

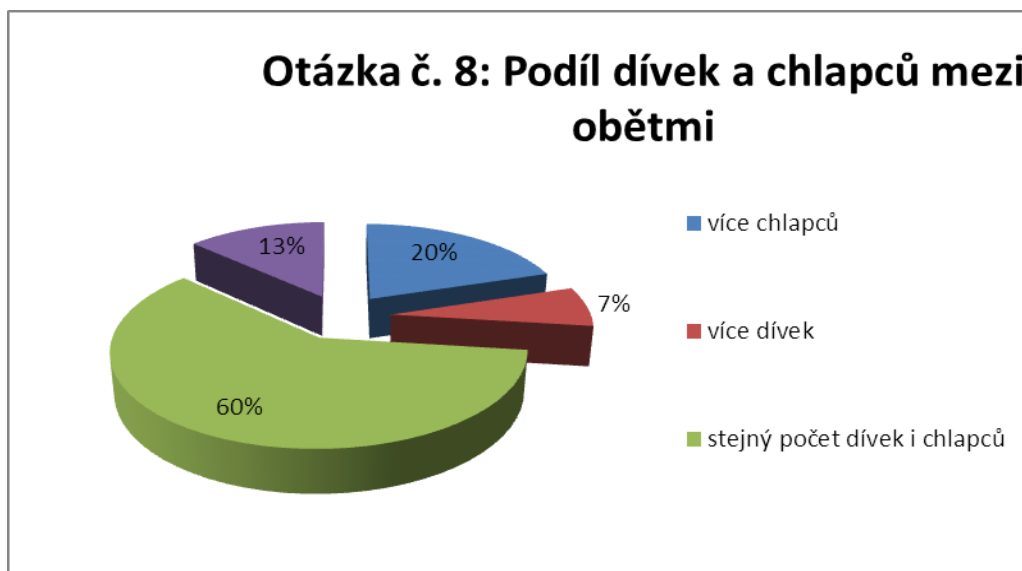

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 5

Jaký je u zjištěných případů šikany na Vaší škole mezi oběťmi podíl dívek a chlapců:

více chlapců	20
více dívek	7
stejný počet dívek i chlapců	60
v naší škole se případy šikany nevyskytují, nebo nebyly zjištěny	13

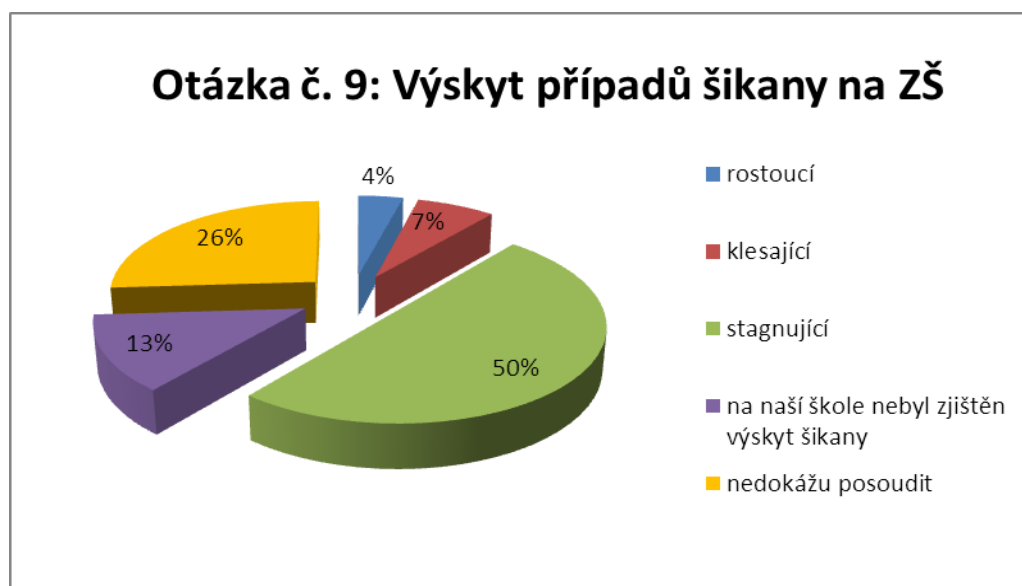

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 6

Jaký je podle Vás výskyt případů šikany na základní škole:

rostoucí	4
klesající	7
stagnující	50
na naší škole nebyl zjištěn výskyt šikany	13
nedokážu posoudit	26

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 7

Dokázal (a) byste vysvětlit či definovat pojem kyberšikana:

ano	94
ne	6

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 8

Ve Vaší škole byl zaznamenán výskyt kyberšikany:

ano	24
ne	76

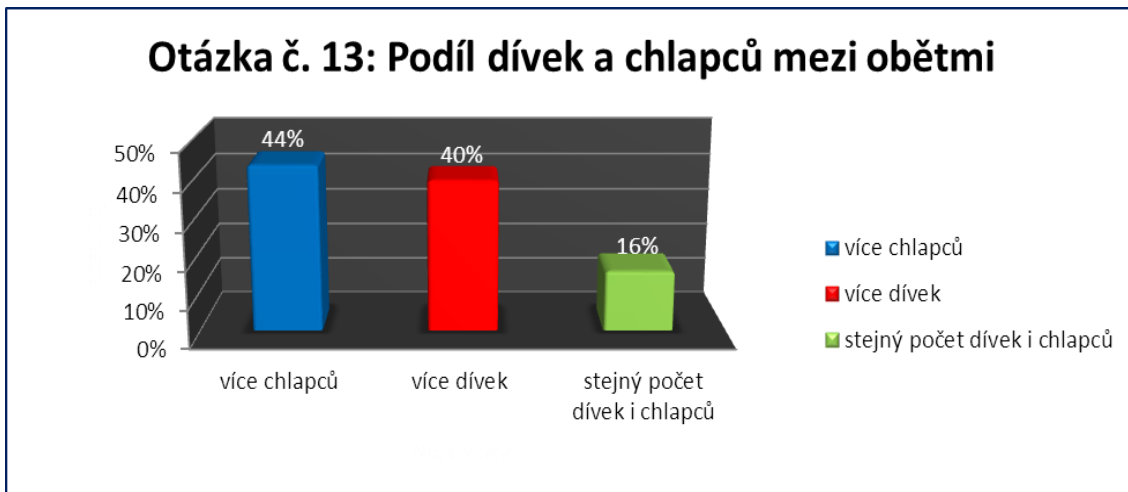

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 9

Jaký je u zjištěných případů kyberšikany na Vaší škole mezi oběťmi podíl dívek a chlapců:

více chlapců	44%
více dívek	40%
stejný počet dívek i chlapců	16%

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 10

Co má dle Vašeho názoru největší vliv na výskyt kyberšikany na základní škole:

sociální zázemí dětí	33
poloha sídla školy	11
skladba dětí z různých sociálních skupin	68

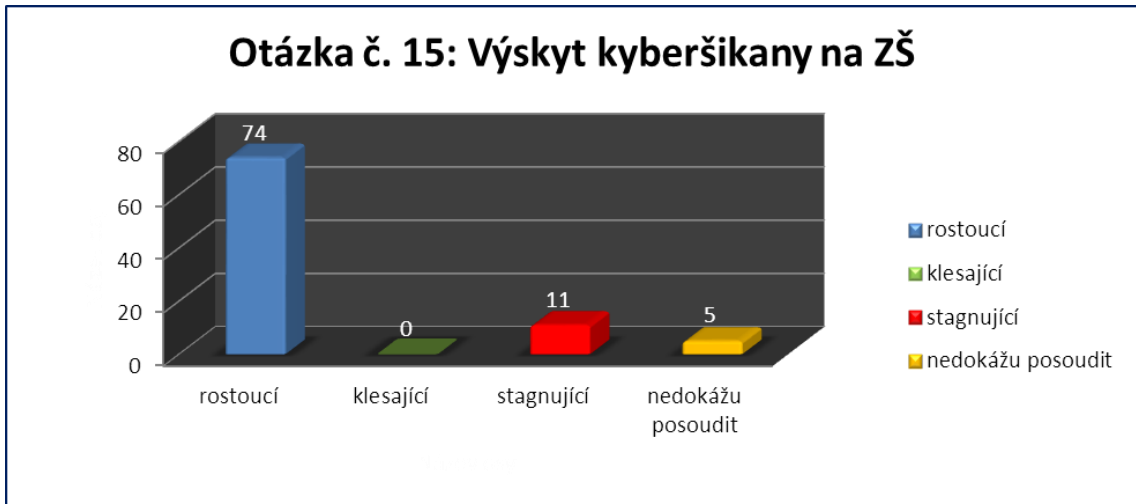

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 11

Jaký je podle Vás výskyt případů kyberšikany na základní škole:

rostoucí	74
klesající	0
stagnující	11
nedokážu posoudit	5

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 12

Domníváte se, že pedagogický sbor má k dispozici dostatek možných nástrojů k zabránění výskytu šikany:

ano, počet prostředků je dostačující	24
ne, počet prostředků je nedostatečný	66
nedokážu posoudit	10

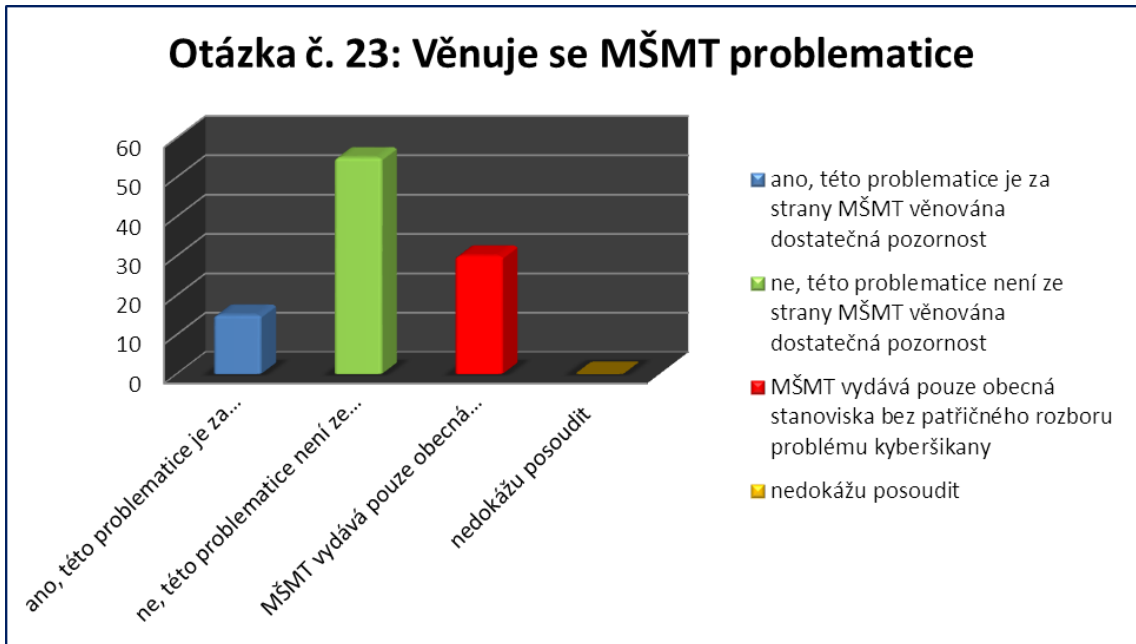

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 13

Domníváte se, že MŠMT se dostatečně věnuje problematice výskytu a eliminace kyberšikany mezi žáky základních škol:

ano, této problematice je za strany MŠMT věnována dostatečná pozornost	15
ne, této problematice není ze strany MŠMT věnována dostatečná pozornost	55
MŠMT vydává pouze obecná stanoviska bez patřičného rozboru problému kyberšikany	30
nedokážu posoudit	0

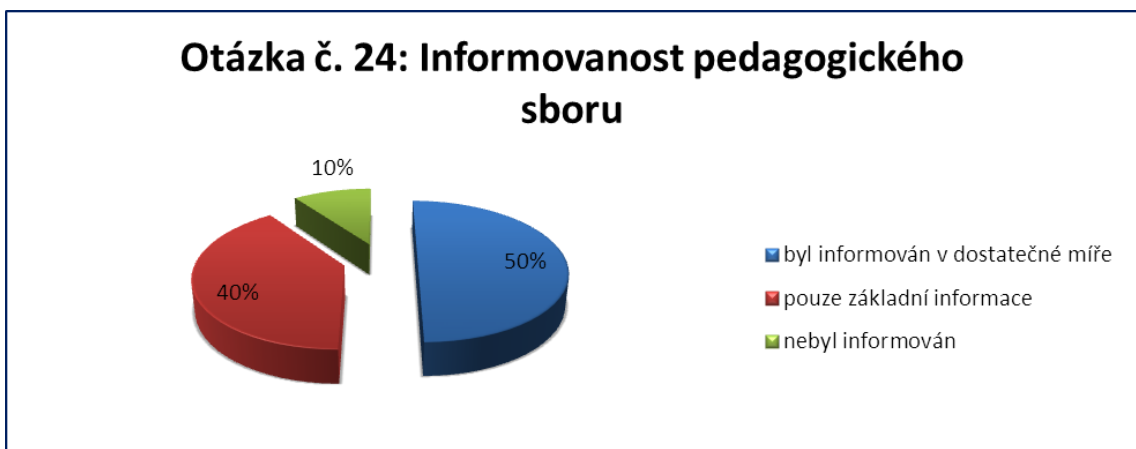

Zdroj: Vlastní grafické zpracování

Graf č. 14

Pedagogický sbor na naší škole byl dostatečně informován o projevech kyberšikany:

byl informován v dostatečné míře	50
pouze základní informace	40
nebyl informován	10

Zdroj: Vlastní grafické zpracování